ΛΑΤΙΝΙΚΑ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ Β΄

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Μ. ΠΑΣΧΑΛΗΣ - Γ. ΣΑΒΒΑΝΤΙΔΗΣ

ΛΑΤΙΝΙΚΑ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΜΑΔΑΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ Β

Προσαρμογή του βιβλίου
για μαθητές
με μειωμένη όραση
Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Μετατροπή: (Ρεββέκα Χρουσαλά)
Επιμέλεια : (Βασιλική Καραμπέτσου)

Καλλιτεχνική επιμέλεια εξωφύλλου: Σ. Σιάκας - Ν. Γεωργίου

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το βιβλίο αυτό αποτελεί συνέχεια και ολοκλήρωση (ως Β' τεύχος) του βιβλίου των Λατινικών της Β' Τάξης Ενιαίου Λυκείου. Περιλαμβάνει τις ενότητες XXI ως και L του ομώνυμου βιβλίου των ίδιων συγγραφέων Μ. ΠΑΣΧΑΛΗ και Γ. ΣΑΒΒΑΝΤΙΔΗ. Σχετικά με τη διάρθρωση και τα στοιχεία που περιέχει κάθε ενότητα ισχύουν όσα αναφέρονται στον πρόλογο του βιβλίου της Β' Λυκείου. Τα δύο βιβλία θα πρέπει να θεωρούνται και να διδάσκονται ως ενιαίο σύνολο. Επομένως, οι μαθητές είναι απαραίτητο να διατηρούν και το βιβλίο της Β' τάξης.

ΜΑΘΗΜΑ XXXV LECTIO QUINTA ET TRICESIMA

Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΑ ΔΕΙΝΑ ΤΗΣ ΕΞΟΡΙΑΣ

Ο Λούκιος Ανναίος Σενέκας (Lucius Annaeus Seneca) υπήρξε ίσως η πιο πολυσύνθετη φυσιογνωμία του λεγόμενου «αργυρού αιώνα» (1ος μ.Χ.) της ρωμαϊκής λογοτεχνίας. Από την πολυτάραχη ζωή του αναφέρουμε την εξορία του, την αποτυχημένη προσπάθεια διαπαιδαγώγησης του μελλοντικού αυτοκράτορα Νέρωνα και την αυτοκτονία του το 65 μ.Χ., μετά από διαταγή του πρώην μαθητή του. Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από ένα παρηγορητικό κείμενο (consolatio), που ο Σενέκας απευθύνει στη μητέρα του Ελβία από την εξορία, για να της απαλύνει τον πόνο του χωρισμού. Ως Στωικός φιλόσοφος (βλ. την εισ. στο μάθ. XXXIX) ο Σενέκας υποστηρίζει πως οι ταλαιπωρίες της εξορίας δεν μπορούν να αγγίξουν τον σοφό. Αναφερόμενος ειδικότερα στη φτώχεια, αντλεί παραδείγματα (βλ. την εισ. στο μάθ. XXXII) από τη ρωμαϊκή ιστορία, για να δείξει πως η φτώχεια υπήρξε ο μόνιμος σύντροφος των μεγάλων ανδρών.

Unum fuisse Homēro servum, tres Platōni, nullum Zenōni tradunt. Nemo vero eos miserētur, quod* infeliciter vixerint. Menēnius Agrippa, qui inter patres ac plēbem publicae gratiae sequester fuit, aere collāto funerātus est. Atilius Rēgulus, cum Poenos in Africā funderet, ad sentum scripsit mercenarium suum discessisse et ab eo desertum esse rus; id senatui publice curāri placuit, quoniam* Rēgulus aberat. Scipiōnis filiae

ex aerario dotem accepērunt, quia* nihil illis reliquerat pater. Aequum mehercule erat populum Rōmānum tribūtum Scipiōni conferre, cum* a Carthagine semper tribūtum ipse exigeret. O felīces viros puellārum, quibus populus Rōmānus loco soceri fuit!

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Homērus -i ο Όμηρος
Plato -ōnis ο Πλάτωνας
Zeno -ōnis ο Ζήνωνας
nemo eos miserētur (υποτ. προτρ.) κανείς ας μην τους λυπηθεί
infeliciter (επίρρ.) στη δυστυχία(1)
Menēnius Agrippa ο Μενήνιος Αγρίππας
patres οι πατρίκιοι
plebs, plebis (plebes -ēi) (θ.) οι πληβείοι
publicus -a -um δημόσιος
gratia -ae χάρη, συμφιλίωση(2)
sequester -stris (αρσ.) μεσολαβητής(3)· **publicae gratiae sequester** μεσολαβητής για την κοινή συμφιλίωση (για τη συμφιλίωση των τάξεων: ο Μενήνιος Αγρίππας έπεισε τους πληβείους να σταματήσουν την «απεργία» τους το 494 π.Χ.)
aes, aeris (ουδ.) χαλκός, μπρούντζος· χρήματα
confero, -tuli, -lātum, -ferre (cum + fero) συγκεντρώνω· **aere collāto** με έρανο
funero, 1 κηδεύω(4)
Atilius Rēgulus ο Ατίλιος Ρήγουλος (Ρωμαίος ύπατος· νίκησε αρχικά τους Καρχηδόνιους στον Α' Καρχηδονιακό πόλεμο, αλλά αργότερα ηττήθηκε και πιάστηκε αιχμάλωτος)

Poeni -ōrum οι Καρχηδόνιοι[5]
fundo, fudi, fusum, fundĕre, 3 ≃ χύνω· τρέπω σε φυγή[6]
mercenārius -ii μισθωτός εργάτης[7]
desero, deserui, desertum, deserĕre, 3 εγκαταλείπω
rus, ruris (ουδ.) αγρός
publice (επίρρ.) με τη φροντίδα του κράτους
id (= rus) senatui
publice curāri placuit η Σύγκλητος αποφάσισε να αναλάβει το κράτος τη φροντίδα του αγρού (να καλλιεργηθεί με η φροντίδα του κράτους)
quoniam (σύνδ. αιτ.) επειδή
aerarium -ii(i) το δημόσιο ταμείο[8]
dos, dōtis (θ.) προίκα[9]
quia (σύνδ. αιτ.) επειδή
aequum est (+ απαρ.) είναι δίκαιο
mehercule (επιφ.) μα τον Ηρακλή!
tribūtum -i φόρος, εισφορά
confero πληρώνω
cum (σύνδ. αιτ.) αφού
exigo, -ēgi, -actum, -igĕre, 3 (ex + ago) εισπράττω
felix -īcis ευτυχισμένος[10]
vir = marītus άντρας
socer -eri πεθερός[11]· **loco** (αφ.) **soceri fuit** πήρε τη θέση του πεθερού.

Ετυμολογικά: 1. in-felici-ter < felix· felicitas 2. gratus, gratulatio 3. < sequor 4. < funus 5. < Φοίνικες: η Καρχηδόνα ήταν αποικία των Φοινίκων· πρβ. Punicus 6. confundo 7. mercātor 8. < aes 9. < do· ≃ δωτ-ίνη δώρο 10. > feliciter 11. ἐκυρός = πεθερός.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Οι αιτιολογικές προτάσεις είναι προτάσεις επιρρηματικές. Δηλώνουν την αιτία του περιεχομένου μιας άλλης πρότασης, συνήθως της κύριας. Εισάγονται με τους συνδέσμους quod, quia, quoniam (quando). Όταν η αιτιολογία είναι αντικειμενικά αποδεκτή, τότε η έγκλιση που αναμένεται είναι η οριστική. Αντίθετα, όταν η αιτιολογία είναι υποθετική ή υποκειμενική (δηλαδή εκφράζει την άποψη του υποκειμένου της κύριας πρότασης), η έγκλιση είναι λογικά η υποτακτική. Στα αρχαία ελληνικά έχουμε αντίστοιχα (α) οριστ., δυνητ. οριστ., δυνητ. ευκτική (β) ευκτ. του πλάγιου λόγου, για υποκειμενική αιτιολογία.

Συχνά ο σύνδ. quod (αλλά και ο quia) συνοδεύεται από διάφορα επιρρήματα ή εμπρόθετους προσδιορισμούς που σημαίνουν «γι' αυτό το λόγο» (π.χ. propterea quod), οπότε ξέρουμε σίγουρα ότι η πρόταση είναι αιτιολογική και όχι αναφορική. Παραδείγματα:

Tacent quia periculum metuunt = σιωπούν επειδή φοβούνται τον κίνδυνο
Socrates accusātus est quod iuvenes corrumperet = ο Σωκράτης κατηγορήθηκε γιατί τάχα διέφθειρε τη νεολαία (πρβ. αρχ. οἱ Ἀθηναῖοι τὸν Περικλέα ἐκάκιζον, ὅτι στρατηγὸς ὢν οὐκ ἐπεξάγοι ἐπὶ τοὺς πολεμίους)
Hoc facio non quod mihi placeat, sed quod debeo: το κάνω όχι επειδή μου αρέσει αλλά επειδή πρέπει.

2. Αιτιολογικές προτάσεις εισάγονται και με το σύνδεσμο cum και εκφέρονται πάντοτε με υποτακτική (όπως δηλαδή και ο διηγηματικός cum· βλ. το μάθ. XXIV). Ο λόγος που έχουμε την υποτακτική είναι επειδή συνή-

θως η αιτιολογία είναι το αποτέλεσμα μιας εσωτερικής, λογικής διεργασίας. Παράδειγμα:

Cum sis mortālis, quae sunt mortalia, cura αφού είσαι θνητός, φρόντιζε για ό,τι αφορά τους θνητούς.

Συχνά ο αιτιολογικός cum συνοδεύεται από μόρια ή επιρρήματα (π.χ. όπως το praesertim) που μας βοηθούν να τον ξεχωρίσουμε από τον ιστορικό ή τον παραχωρητικό.

Όταν στην αιτιολογική πρόταση υπάρχει υποτακτική, τηρείται γενικά η **ακολουθία των χρόνων** (βλ. μαθ. XXIII και XXIV).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να αναγνωριστούν οι αιτιολογικές προτάσεις του κειμένου (σύνδεσμος, έγκλιση και ακολουθία).
II. Να αντικατασταθεί ο προσδιορισμός του αιτίου που δηλώνεται με εμπρόθετο ή αφαιρετική από αιτιολογική πρόταση· π.χ. homo punītus est propter suam audaciam (θράσος) = homo punītus est (τιμωρήθηκε), quod audax (θρασύς) erat. Να δικαιολογηθεί η έγκλιση της αιτιολογικής πρότασης και η ακολουθία τών χρόνων (αν χρειάζεται):
Milites timōre arma abiciunt (timeo) =
Virum propter virtūtem admirāmur (fortis sum) =
Adulescens cupiditāte pugnandi periit (cupio pugnāre) =
Propter mortem patris infeliciter vixērunt (morior) =
III. Να συνταχτεί η πρόταση: id senatui publice curāri placuit.
IV. Να γίνει χρονική αντικατάσταση του τύπου exigeret· να κλιθεί το ουσ. aes.

V. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Κατατρόπωσε (fundo, 3) τους Καρχηδονίους, επειδή ήταν γενναίος
Δεν του έδωσαν χρήματα (pecunia -ae), γιατί δήθεν ήταν πλούσιος (dives)

Αφού δε θέλουν να φάνε, ας πιουν!

P. Claudius bello Punico, cum proelium navāle committere vellet auspiciaque petisset et pullarius non exīre caveā pullos nuntiasset, abici eos in mare iussit dicens, «quia esse nolunt, bibant».

(Βαλέριος Μάξιμος 1, 4, 3)

Ο Πόπλιος Κλαύδιος, στη διάρκεια του Α' Καρχηδονιακού πολέμου, πριν να ναυμαχήσει κατέφυγε στην ορνιθομαντεία· ο φύλακας των ιερών ορνίθων του ανάγγειλε ότι οι όρνιθες δεν έβγαιναν από το κλουβί τους· τότε ο Κλαύδιος διέταξε να τις πετάξουν στη θάλασσα λέγοντας: «Αφού δε θέλουν να φάνε, ας πιουν!»[(1)]

1. Οι Ρωμαίοι ερμήνευαν τη θέληση των θεών ανάλογα με τον τρόπο που τα πουλιά έτρωγαν (βλ. και την εισ. στο μάθ. XII).

ΜΑΘΗΜΑ XXXVI LECTIO SEXTA ET TRICESIMA

ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΔΩΡΟΔΟΚΙΑΣ

Ο Μάνιος Κούριος Δεντάτος (Manius Curius Dentatus· βλ. την εισ. στο μάθ. XXII) υπήρξε μια θρυλική φυσιογνωμία της ρωμαϊκής ιστορίας. Ολιγαρκής και αδιάφθορος έδωσε -όπως μας πληροφορεί το παρακάτω χωρίο- μια περήφανη απάντηση στους πρέσβεις των Σαμνιτών που προσπάθησαν να τον δωροδοκήσουν με χρυσάφι. Η εγκράτεια και η ολιγάρκεια διέκρινε γενικότερα -έτσι τουλάχιστον υποστήριζαν οι Ρωμαίοι- τους ήρωες των πρώτων αιώνων της Ρώμης. Στην αντίληψη των Ρωμαίων ιστορικών η ηθική παρακμή (βλ. τις εισ. στα μαθ. XI και XXX) συνδέθηκε κύρια με τα ελαττώματα της απληστίας (avaritia) και της τρυφής (luxuria).

Manius Curius Dentātus maximā frugalitāte utebātur, quo* facilius divitias contemnere posset. Die quodam Samnitium legāti ad eum venērunt. Ille se in scamno assidentem apud focum et ex ligneo catillo cenantem eis spectandum* praebuit. Samnitium divitias contempsit et Samnītes paupertātem eius mirāti sunt. Nam cum ad eum magnum pondus auri publice missum attulissent, ut* eo uterētur, vultum risu solvit et protinus dixit: «Supervacaneae, nē* dicam ineptae, legatiōnis ministri, narrāte Samnitibus Manium Curium malle locupletibus imperāre quam ipsum fieri locuplētem; et mementōte me nec acie vinci nec pecuniā corrumpi posse».

Ρωμαίοι και Σαμνίτες που συνάπτουν συνθήκη (ταφική τοιχογραφία από τη Ρώμη· 4ος αι. π.Χ.).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

frugalitas-ātis (θ.) ολιγάρκεια
utor, usus sum, uti, αποθ. 3 (+ αφ.) χρησιμοποιώ[1].
frugalitāte utor είμαι ολιγαρκής
quo (σύνδ. τελ.) για να· **quo facilius ... posset** για να μπορεί ευκολότερα
facilis -is -e εύκολος[2]
divitiae -ārum (μόνο πληθ.) πλούτη[3]
contemno, -tempsi, -temptum, -temnĕre, 3 περιφρονώ
Samnītes -ium οι Σαμνίτες
scamnum -i ≥ σκαμνί[4]
assideo, -sēdi, -sessum, -sidēre, 2 **(ad + sedeo)** κάθομαι (δίπλα)
focus -i εστία, φωτιά· **apud focum** δίπλα στη φωτιά
ligneus -a -um ξύλινος
catillus -i πιάτο
ceno, 1 δειπνώ, γευματίζω
praebeo, -bui, -bitum -bēre, 2 **(prae + habeo)** παρέχω, προσφέρω
se spectandum (γερουνδιακό του σκοπού)
praebuit παρουσιάστηκε για να τον δουν, στα μάτια τους
paupertas -tātis (θ). φτώχεια[5]
miror, αποθ. 1 θαυμάζω[6]
pondus -eris (ουδ.) βάρος[7]
aurum -i χρυσάφι· **magnum pondus auri** πολύ χρυσάφι
publice δημόσια, από την πολιτεία (το δημόσιο ταμείο)
risus -us (αρσ.) γέλιο[8]

solvo, solvi, solūtum, solvĕre, 3 λύνω, χαλαρώνω[9]· **vultum risu solvit** χαλάρωσε (μαλάκωσε) το (αυστηρό του) πρόσωπο με το γέλιο (γελώντας)
protinus (επίρρ.) αμέσως
supervacaneus -a -um περιττός, ανώφελος
nē (τελ. σύνδ.) για να μη· **supervacaneae, ne dicam ineptae, legatiōnis** της περιττής -για να μην πω ανόητης- πρεσβείας
ineptus -a -um άκαιρος, ανόητος
legatio -ōnis (θ.) πρεσβεία[10]· **legatiōnis ministri** απεσταλμένοι, πρεσβευτές
malo, malui, malle προτιμώ[11]
locuples -plētis πλούσιος[12]
acies -ēi παραταγμένος στρατός· μάχη[13]· **acie** στη μάχη
corrumpo, -rūpi, -ruptum, -rumpĕre, 3 διαφθείρω[14]
pecuniā (αφ. του μέσου) με χρήματα

Ετυμολογικά: 1. > usus 2. < facio. 3. «αγαθά-προσφορά των θεών»· divus, δῖος 4. πρβ. σκίμπους· πρβ. σκαμπό << γαλλ. 5. < pau-per = φτωχός· πρβ. paucus, παῦ-ρος 6. ad-mīror, mirabilis 7. ap-pendo 8. < rideo 9. πρβ. σβέλτος << ιτ. 10. < legātus 11. < magis-volo 12. < locu-plēs = «πλούσιος σε γη» · plē-nus 13. επίσης «αιχμή»· πρβ. άκ-ρη, ακ-μή κτλ. 14. pro-rumpo

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Οι **τελικές προτάσεις** είναι προτάσεις **επιρρηματικές**. Εκφράζουν το **σκοπό** για τον οποίο γίνεται η πράξη μιας άλλης πρότασης, συνήθως της κύριας. Εισάγονται με το σύνδεσμο ut, αν είναι καταφατικές, και με το

σύνδεσμο nē, αν είναι αρνητικές. Εκφέρονται πάντοτε με **υποτακτική** (στα ελληνικά μπορεί να έχουμε ακόμη ευκτική του πλάγιου λόγου ή οριστική).

Ιδιομορφία ως προς την ακολουθία των χρόνων: εκφέρονται μόνο με την υποτακτική του ενεστώτα (σε εξάρτηση από αρκτικό χρόνο) και του παρατατικού (σε εξάρτηση από ιστορικό χρόνο)· π.χ.

Legāti aurum adferunt, ut Curius eo utātur.
Legāti aurum attulērunt, ut Curius eo uterētur.

2. Οι τελικές προτάσεις εισάγονται με το quo, όταν ακολουθεί **συγκριτικός** βαθμός επιθέτου ή επιρρήματος· π.χ. quo facilius divitias contemnere posset για να μπορεί ευκολότερα να περιφρονεί τα πλούτη. Επίσης χρησιμοποιούνται παρενθετικά (nē dicam...). Τέλος, στην κύρια πρόταση μπορεί να προηγούνται επιρρήματα ή φράσεις που σημαίνουν «γι' αυτό το σκοπό», «με αυτή την πρόθεση» (eo consilio, ut...· eā mente, ut ...), πράγμα που δείχνει ότι η πρόταση είναι τελική.

3. Μετά από ρήματα που σημαίνουν «δίνω, παραδίδω, παρέχω», το **γερουνδιακό** εκφράζει **σκοπό** (πρβ. το απαρέμφατο του σκοπού της ελληνικής: τὴν πόλιν οἰκεῖν αὐτοῖς ἔδοσαν)· π.χ.

Legātis se spectandum praebuit

Ο **σκοπός** εκφράζεται και με εμπρόθετο γερούνδιο ή εμπρόθετο γερουνδιακό (βλ. τα μαθ. XXXII, XLIX)· επίσης με τη δοτική του σκοπού (βλ. το μάθ. XXX), με το σουπίνο σε -um (XXXIV Π4) και με εμπρόθετο ουσιαστικό σε αιτιατική πτώση.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να αναγνωριστούν οι τελικές προτάσεις του κειμένου (σύνδεσμος, έγκλιση, ακολουθία)

II. Να αντικατασταθεί το σουπίνο ή το εμπρόθετο γερούνδιο από τελική πρόταση· π.χ. spectātum veniunt = veniunt, ut spectent.
Να εφαρμοστεί η ακολουθία των χρόνων:
Praedōnes salutātum venērunt =
Legātos misērunt ad orandum =
Pueri venērunt spectātum =
Legātos mittunt orātum =
Praedōnes salutātum veniunt =

III. Να γίνει χρονική αντικατάσταση του utebātur· να κλιθεί το acies.

IV. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Είναι φτωχός (pauper), για να μπορεί να περιφρονεί τα πλούτη
Ήταν φτωχός, για να μπορεί να περιφρονεί τα πλούτη

Verba volant, scripta manent!
(Τα λόγια χάνονται, τα γραφτά μένουν)

Hominem ingeniōsum, M. Antōnium, aiunt solitum esse dicere, idcirco se nullam umquam oratiōnem scripsisse, ut, si aliquando erravisset, posset negāre se dixisse.
(Κικέρωνας, Pro Cluentio, 140)

Λένε πως ο Μάρκος Αντώνιος, ένας ευφυής άνθρωπος, συνήθιζε να δηλώνει πως δεν είχε δώσει ποτέ σε κανένα λόγο του γραπτή μορφή, για να μπορεί, αν κάποτε έκανε λάθος, να αρνηθεί ότι το είχε πει αυτός!

ΜΑΘΗΜΑ XXXVII LECTIO SEPTIMA ET TRICESIMA

Η ΚΑΤΑΡΑ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

Η ρωμαϊκή δημοκρατία γνώρισε στις τελευταίες δεκαετίες της μια ατέλειωτη αλυσίδα από εμφύλιους πολέμους, που έληξαν το 31 π.Χ. με τη νίκη του Οκταβιανού επί του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας στη ναυμαχία του Ακτίου. Οι εμφύλιοι πόλεμοι αποτέλεσαν μια πικρή εμπειρία για τους συγχρόνους και μια τραυματική ανάμνηση για τους μεταγενέστερους. Στο παρακάτω κείμενο ο Κικέρωνας προσφέρει μια ανάλυση από πρώτο χέρι της οδυνηρής πραγματικότητας των εμφύλιων συγκρούσεων, συγκεντρώνοντας την προσοχή του στην ψυχολογία των αντιπάλων και ειδικότερα στη συμπεριφορά του νικητή.

In eum locum res deducta est, ut*, nisi qui deus vel casus aliqui subvenerit, salvi esse nequeāmus. Equidem, ut vēni ad urbem, non destiti omnia et sentīre et dicere et facere, quae ad concordiam pertinērent; sed tantus furor omnes invaserat, ut* pugnāre cuperent, etsi ego clamābam nihil esse bello civīli miserius. Omnia sunt misera in bellis civilibus, sed nihil miserius quam ipsa victoria: ea victōres ferociōres impotentioresque reddit, ut*, etiamsi natūrā tales non sint, necessitāte esse cogantur. Bellōrum enim civilium exitus tales sunt semper, ut* non solum ea fiant, quae velit victor, sed etiam ut* victor obsequātur iis, quorum auxilio victoria parta sit.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

locus σημείο
in eum locum res deducta est σε τέτοιο σημείο έχουν οδηγηθεί τα πράγματα
ut (σύνδ. συμπερ.) ώστε
qui (επιθ. αόρ. αντ.) = **aliqui**, κάποιος
casus -us τύχη, τυχαίο περιστατικό[1]· **nisi qui deus .. .subvenerit** αν κάποιος θεός δε βοηθήσει
salvus -a -um σώος
nequeo, -quīvi (-ii), -quīre, 4 δεν μπορώ
equidem (επίρρ.) εγώ βέβαια
urbem ενν. τη Ρώμη
desisto, -stiti, -sistĕre, 3 (de + sisto· + απαρ.) σταματώ
pertineo, -tinui, -ten- turn, -tinēre, 2(**ad + αιτ.**) αφορώ· στοχεύω
furor -ōris (αρσ.) μανία
clamo, 1 φωνάζω[2]
miser -era -erum άθλιος, δυστυχής, αξιοθρήνητος[3]
impotens -ntis ανίκανος να κυριαρχηθεί, αχαλίνωτος[4]
ferociōres impotentio- resque αγριότερους και πιο αχαλίνωτους από ό,τι συνήθως (βλ. μάθ. XXVII)
reddo, -didi, -ditum, -dĕre, 3 (red + do· + 2 αιτ.) καθιστώ, κάνω
etiamsi (σύνδ. παραχ.) ακόμη κι αν
natūrā από τη φύση τους[5]
necessitas -ātis (θ.) ανάγκη[6]
necessitāte (αφ. της αιτ.) από ανάγκη
cogo, coēgi, coactum, cogĕre, 3 (**cum + ago· + απαρ.**) εξαναγκάζω
exitus -us (αρσ.) έκβαση[7]

velit, υποτ. του ενεστ. του volo θέλω
obsequor, -secūtus sum, -sequi, αποθ. 3 (**ob + sequor**· + δοτ.) κάνω το χατίρι κάποιου
auxilio (+ γεν.) με τη βοήθεια κάποιου, χάρη σε κάποιον (βλ. το μάθ. XXXI)
pario κερδίζω· **sed etiam ... sit** αλλά ακόμη... ώστε ο νικητής να κάνει το χατίρι εκείνων, με τη βοήθεια των οποίων κερδίθηκε η νίκη

Ετυμολογικά: 1. < cado· πρβ. κάζο << ιτ. 2. ex-clamo 3. miseria, miseror 4. in-potens· πρβ. potestas, pos-sum 5. naturālis = φυσικός· πρβ. νατουραλισμός << γαλ. 6. < necesse 7. < exeo

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Οι **επιρρηματικές συμπερασματικές** προτάσεις δεν πρέπει να συγχέονται με τις ουσιαστικές συμπερασματικές προτάσεις (που ισοδυναμούν με ουσιαστικό, υποκείμενο ή αντικείμενο του ρήματος, βλ. το μάθ. XLVI). Οι επιρρηματικές συμπερασματικές προτάσεις εισάγονται με το σύνδεσμο ut (άρνηση: ut non, ut nemo, ut nihil κτλ. Προσοχή! Οι αρνητικές τελικές προτάσεις εισάγονται με το nē, nē quis κτλ.). Ενώ στα αρχ. ελληνικά εκφέρονται με διάφορες εγκλίσεις και με απαρέμφατο, στα λατινικά εκφέρονται πάντοτε με **υποτακτική** (δυνητική). Αυτό συμβαίνει επειδή στη λατινική το **αποτέλεσμα** θεωρείται πάντα μια **υποκειμενική** κατάσταση. Στην κύρια πρόταση προηγούνται συνήθως επιρρήματα (sic, ita, tam, adeo κτλ. = αρχ. οὕτως*)* ή αντωνυμίες (talis, tantus κτλ. = αρχ. τοιοῦτος, τοσοῦτος), που μας ειδοποιούν ότι θα ακολουθήσει συμπερασματική πρόταση. Οι συμπερασματικές προτάσεις εκφέρονται συνήθως, όπως και

οι τελικές, με υποτακτική του ενεστώτα (για το παρόν-μέλλον) και με υποτακτική του παρατατικού (για το παρελθόν). Παραδείγματα:

Tantus furor omnes invādit, ut pugnāre cupiant
Tantus furor omnes invāsit, ut pugnāre cuperent

Σημ. Όταν το ρήμα της κύριας πρότασης είναι σε χρόνο ιστορικό, τότε στη συμπερασματική πρόταση μπορεί να έχουμε υποτακτική του παρακειμένου όταν, κατά την άποψη του ομιλητή, το αποτέλεσμα θεωρείται ως πράξη ολοκληρωμένη (στο παρελθόν)· π.χ.

Tantus terror omnes invāsit, ut nemo arma caperet (ώστε κανείς να μην παίρνει τα όπλα)
Tantus terror omnes invāsit, ut nemo arma ceperit (ώστε κανείς δεν πήρε...)

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. **Να αναγνωριστούν οι συμπερασματικές προτάσεις του κειμένου (έγκλιση, ακολουθία).**
II. **Να συμπληρωθεί το ρήμα της συμπερασματικής πρότασης και να δικαιολογηθεί η ακολουθία των χρόνων:**
Tam magnum periculum est, ut salvi esse non ..... (possum)
Tam magnum periculum erat, ut salvi esse non ..... (possum)
Tam miserum bellum civile est, ut multi ..... (pereo)
Tam misera bella civilia erant, ut multi ..... (pereo)
Tantus furor eis est, ut omnes (αιτ.) ..... (interficio)

Tantus furor eis erat, ut omnes (αιτ.) ..... (interficio)

III. **Να γίνει συντακτική αναγνώριση των τύπων: sentīre, ipsa victoria, quorum auxilio.**

IV. **Να γίνει χρονική αντικατάσταση του τύπου: parta sit· να κλιθεί (στα τρία γένη) το επίθετο ferox.**

V. **Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:**
Τους πιάνει τέτοια μανία, ώστε κάνουν πόλεμο (bellum gero)
Τους έπιασε τέτοια μανία, ώστε έκαναν πόλεμο

Οι αιώνιοι ψεύτες!

Gabba, dicente quodam victoriāto se uno in Siciliā quinque pedes longam murēnam emisse: «Nihil, inquit, mirum; nam ibi tam longae nascuntur, ut iis piscatōres pro restibus utantur».

(Κοϊντιλιανός 6,3,80)
Όταν κάποιος είπε στο Γάββα πως με μισό δηνάριο αγόρασε στη Σικελία ένα ψάρι πέντε πόδια μακρύ, αυτός παρατήρησε: «Καθόλου περίεργο· εκεί γίνονται τόσο μεγάλα, που οι ψαράδες τα χρησιμοποιούν για σχοινιά!»

ΜΑΘΗΜΑ XXXVIII LECTIO DUODEQUADRAGESIMA

Η ΜΟΙΡΑ ΤΗΣ ΚΑΙΚΙΛΙΑΣ

Οι Ρωμαίοι πίστευαν ότι οι τυχαίες κουβέντες μπορούσαν να αποδειχτούν σημαδιακές (βλ. και την εισ. στο μάθ. XII). Ενδεικτικό είναι το περιεχόμενο του κειμένου που ακολουθεί. Η Καικιλία θέλησε να προκαλέσει την εμφάνιση ενός οιωνού, για να πληροφορηθεί κάτι σχετικό με το μελλοντικό άντρα της κόρης της αδελφής της, που βρισκόταν σε ηλικία γάμου. Στη διάρκεια της ολονυκτίας μέσα στο ναό η κοπέλα κουράστηκε από την ορθοστασία και ζήτησε από τη θεία της «να της παραχωρήσει τη θέση της για να καθήσει». Η Καικιλία της «παραχώρησε ευχαρίστως τη θέση της». Αργότερα η Καικιλία πέθανε και το κορίτσι «πήρε τη θέση της» και στη ζωή, αφού έγινε γυναίκα του Μετέλλου.

Caecilia, uxor Metelli, dum* more prisco omen nuptiāle petit filiae sorōris, ipsa fēcit omen. Nam in sacello quodam nocte cum sorōris filiā persedēbat expectabatque dum* aliqua vox congruens proposito audirētur. Tandem puella, longā morā standi fessa, rogāvit materteram, ut sibi paulisper loco cederet. Tum Caecilia puellae dixit: «ego libenter tibi meā sede cedo». Hoc dictum paulo post res ipsa confirmāvit. Nam mortua est Caecilia, quam Metellus, dum* vixit, multum amāvit; postea is puellam in matrimonium duxit.

Αργυρός δηνάριος με παράσταση θριάμβου του Γαΐου Καικιλίου Μετέλλου. (125-120 π.Χ.) Η επιγραφή αναφέρεται στο θρίαμβο τον ίδιου (στ. 6) και άλλων μελών της οικογένειας των Μετέλλων (στ. 13 και 15).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Metellus -i ο Μέτελλος
dum (σύνδ. χρον.) ενώ
mos, moris (αρσ.) έθιμο
priscus -a -um αρχαίος[(1)]· **more prisco** σύμφωνα με τα αρχαία (πατροπαράδοτα) ήθη (έθιμα, συνήθειες)
nuptiālis -is -e γαμήλιος

omen -inis (ουδ.) οιωνός· **omen peto** επιδιώκω την εμφάνιση οιωνού (αναζητώ οιωνό)
soror -ōris (θ.) αδελφή· **filiae** (δοτ.) **sorōris** για την κόρη της αδελφής της
omen facio δημιουργώ οιωνό
sacellum -i μικρό ιερό, μικρό τέμενος(2)
nocte (αφαιρ. χρον.) τη νύχτα
persedeo, -sēdi, -sessum, -sedēre, 2 **(per + sedeo)** κάθομαι για πολλή ώρα
expecto, 1 **(ex + specto)** περιμένω
dum (σύνδ. χρον.) μέχρι να
congruens -ntis (μτχ. του **congruo**) σύμφωνος
propositum -i σκοπός· **vox congruens proposito** φωνή που να ανταποκρινόταν στο σκοπό (για τον οποίο ήταν εκεί)
tandem (επίρρ.) στο τέλος, κάποτε
mora -ae χρονοτριβή, καθυστέρηση· **longā morā** από την πολλή ορθοστασία
rogo (+ βουλ. πρότ.) ζητώ να **(ut)**
matertera -ae = θεία (αδελφή της μητέρας)(3)
paulisper (επίρρ.) για λίγο
sedes -is (θ.) κάθισμα(4)
cedo, cessi, cessum, cedĕre, 3 (+ αφ.) παραχωρώ (τη θέση μου: **loco**)
dum όσο (χρόνο)
matrimonium ii(i) γάμος(5)· **puellam in matrimonium duco** (γιο άντρα) παίρνω την κοπέλα γυναίκα μου (πρβ. ἄγομαι γυναῖκα)

Ετυμολογικά: 1. κυρ. «προγενέστερος»· πρβ. pri-mus, prin-ceps, πριν 2. υποκορ. του sacrum 3. < mater ≃ μήτηρ 4. ἕδ-ρα, sed-eo 5. < mater ≃ μήτηρ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Οι χρονικές προτάσεις. Όπως οι χρονικές μετοχές έτσι και οι δευτερεύουσες προτάσεις προσδιορίζουν χρονικά την πράξη ή την κατάσταση που περιγράφει το ρήμα μιας άλλης πρότασης (συνήθως της κύριας). Η έγκλιση με την οποία εκφέρονται είναι η **οριστική**, εφόσον εκφράζουν μόνο το χρόνο και τίποτα άλλο· αν όμως ο καθορισμός του χρόνου χρωματίζεται με άλλες έννοιες (όπως αυτή της προσδοκώμενης πράξης) ή αν η σχέση της χρονικής πρότασης με την προσδιοριζόμενη δεν είναι μόνο καθαρά χρονική, τότε οι χρονικές προτάσεις εκφέρονται με **υποτακτική**. Στην περίπτωση αυτή ισχύει γενικά η **ακολουθία των χρόνων**.

2. Σε σχέση με την πρόταση που προσδιορίζουν, οι χρονικές προτάσεις εκφράζουν:

i. Κάτι το σύγχρονο. Στην περίπτωση αυτή εισάγονται με τους συνδέσμους: dum, quoad και quamdiu και εκφέρονται με **οριστική**. Ειδικότερα, ο συγχρονισμός περιλαμβάνει δύο κατηγορίες:

α. Παράλληλη διάρκεια (= εφόσον, όσο)· π.χ. Dum Caecilia vixit, Metellus eam multum amāvit όσο έζησε η Καικιλία, ο Μέτελλος την αγαπούσε πολύ.

β. Μια συνεχιζόμενη πράξη (= χρονική πρόταση), στη *διάρκεια* της οποίας συμβαίνει μια άλλη πράξη (= κύρια πρόταση). Η χρονική πρόταση εισάγεται μόνο με το dum (= ενώ) και εκφέρεται πάντα με την **οριστική του ενεστώτα**, οποιοσδήποτε κι αν είναι ο χρόνος της κύριας πρότασης (για γεγονότα του παρελθόντος στην κύρια πρόταση υπάρχει συνήθως παρακείμενος ή ιστορικός ενεστώτας)· π.χ. Dum omen petit, ipsa fēcit

omen ενώ αναζητούσε (κυρ. «αναζητά») κάποιο σημάδι, δημιούργησε η ίδια τον οιωνό.

ii. Κάτι το προτερόχρονο. Στην περίπτωση αυτή οι χρονικές προτάσεις εισάγονται με τους συνδέσμους: postquam (= αφού), ubi, ut (= όταν, μόλις), simulac (simul atque), cum primum (= μόλις). Εκφέρονται με οριστική, που για το παρελθόν είναι συνήθως η οριστική του παρακειμένου (ή του υπερσυντελίκου): Ubi in sacellum venērunt (venerant), omen petivērunt όταν ήλθαν στο ναό, αναζήτησαν κάποιον οιωνό.

iii. Κάτι το υστερόχρονο. Στην περίπτωση αυτή οι χρονικές προτάσεις εισάγονται με τους συνδέσμους: antequam (ή χωριστά: ante ... quam) πριν priusquam (prius ... quam) πριν· dum, donec, quoad μέχρι. Εκφέρονται με οριστική, όταν η πράξη ενδιαφέρει μόνο από χρονική άποψη, και με υποτακτική, όταν η πράξη περιγράφεται ως προσδοκία ή επιδίωξη· π.χ.

expectābam, dum vox audirētur περίμενα μέχρι να ακουστεί η φωνή (= με την προσδοκία να ακουστεί)

discēdam, priusquam Caesar redeat θα φύγω πριν γυρίσει ο Καίσαρας (εκφράζεται η επιθυμία να τον προλάβω).

3. Συμπληρωματικά προς όσα έχουμε ήδη πει σχετικά με τη χρήση του cum θα προσθέσουμε εδώ τα εξής: (α) Ο cum με υποτακτική (ιστορικός cum) χρησιμοποιείται μόνο για το παρελθόν (βλ. μάθ. XXIV)· ο cum με οριστική χρησιμοποιείται και για το παρόν και για το παρελθόν και για το μέλλον (β) ο cum με οριστική έχει μια σειρά από ιδιαίτερες χρήσεις, στις οποίες δεν μπορεί να τον αντικαταστήσει ο ιστορικός cum. Εκφράζει

δηλαδή την επανάληψη (επαναληπτικός: μάθ. XV), το ξαφνικό γεγονός (αντίστροφος cum: μάθ. XIV) κτλ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. **Αναγνωρίστε τις παρακάτω χρονικές προτάσεις.**
Cum in venatiōnibus eris, pugillāres adporta (μάθ. VIII)
Ubi in Italiā fuit, copias Rōmanōrum profligāvit (μάθ. XI)
Ut domum rediit, filia ad eum cuccurrit (μάθ. XII)
Vix animum sollicitum somno dederat, cum repente apparuit species (μάθ. XIV)
Cum civitas bellum gerit, magistrātus creantur (μάθ. XV)
Postquam bovum vestigia vidit, gregem amovēre coepit (μάθ. XVIII)
Cum ilia cubiculum intraverat, filium vivere simulābat (μάθ. XXIII)
Cum lacrimae suae vincerent, egrediebātur (μάθ. XXIII)
Cum Nasīca ad Ennium venisset, ancilla dixit eum domi non esse (μάθ. XXIV)
Cum Africānus in Literno esset, praedōnes ad eum venērunt (μάθ. XXXIV)

II. **Να συμπληρωθεί ο σωστός ρηματικός τύπος:**
Dum Curius..... , legāti Samnitium venērunt (ceno)
Legati expectavērunt, dum Curius aliquid..... (dico)
Dum Curius..... , divitias contempsit (vivus sum)

III. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Ενώ κάθονταν, ακούστηκε μια φωνή
Όσο αναπνέω (spiro), ελπίζω (spero)

Ρήτορας να σου πετύχει!

***Cum clamant* omnes, loqueris tunc, Naevole, tantum,**
et te patrōnum causidicumque putas.
Hac ratiōne potest nemo non esse disertus;
ecce, tacent omnes: Naevole, dic aliquid.

(Μαρτιάλης 1, 92)

Μόνο όταν όλοι φωνάζουν εσύ μιλάς, Ναίβολε, και νομίζεις πως είσαι συνήγορος και δικηγόρος. Μ' αυτή τη μέθοδο όλοι περνάνε για ρήτορες. Να, έ-παψαν όλοι: πες κάτι λοιπόν, Ναίβολε!

ΜΑΘΗΜΑ XXXIX LECTIO UNDEQUADRAGESIMA

ΕΝΑ ΠΡΟΤΥΠΟ ΙΔΑΝΙΚΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ο «σοφός» (sapiens) -ο ιδανικός άνθρωπος για τους Στωικούς- αντιμετωπίζει με τη δύναμη της γνώσης τις συμφορές της ζωής. Προσαρμόζεται με ευκολία σε όλες τις καταστάσεις, ευχάριστες και δυσάρεστες, και ξέρει να τις χρησιμοποιεί. Η αντίληψή του για τη ζωή δεν είναι παθητική· ο φιλόσοφος δηλ. δεν κηρύσσει την αποχή από τις διάφορες δραστηριότητες. Γι' αυτό και η Στωική φιλοσοφία ρίζωσε στη Ρώμη, όπου -τουλάχιστον μέχρι το τέλος της δημοκρατίας- οι εκπρόσωποι της ανώτερης τάξης έβλεπαν ως κύριο τρόπο καταξίωσης της ύπαρξής τους την πολιτική και στρατιωτική δραστηριότητα. Μαζί με την πολιτειακή αλλαγή όμως, φάνηκαν και οι εγγενείς αδυναμίες αυτής της αντίληψης. Η «προσαρμοστικότητα» του Στωικού, η πίστη του σε ένα πρότυπο καλού άρχοντα και η τάση του να αντιμετωπίζει τις αντιξοότητες οχυρωμένος πίσω από τις πεποιθήσεις του, δεν του επέτρεψαν να υιοθετήσει μια αποφασιστική, και κυρίως αποτελεσματική, στάση απέναντι στο νέο καθεστώς.

Sapientem nec paupertas nec dolor prohibet, nec eae res, quae imperītos avertunt et praecipites agunt. Tu illum premi putas malis? Utitur! Non ex ebore tantum Phidias sciēbat facere simulacra; ex aere quoque faciēbat. Si* marmor illi obtulisses, si* viliōrem materiam, fecisset tale, quale ex illā fieri optimum posset. Eōdem modo sapiens virtūtem, si* licēbit, in divitiis explicābit, si minus*, in paupertāte; si* poterit, in patriā,

si minus*, in exilio; si* poterit, imperātor, si minus*, miles; si* poterit, integer, si minus*, debilis. Quamcumque fortūnam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

nec... nec... nec... ούτε... ούτε.... ούτε...
prohibeo εμποδίζω, μπαίνω στο δρόμο κάποιου
nec eae res ενν. **prohibent**
imperītus -a um ≃ άπειρος(1)
averto, -verti, -versum, -vertĕre, 3(a + verto) βγάζω κάποιον από το δρόμο του
praeceps -cipitis αυτός που πέφτει με το κεφάλι(2).
aliquem praecipitem ago σπρώχνω (ρίχνω) κάποιον με το κεφάλι (στην γκρεμό), γκρεμοτσακίζω
premo, pressi, pressum, premĕre, 3 καταβάλλω(3)
mala -ōrum οι συμφορές· **malis** ποιητ. αίτιο
utitur (αντίθετα) τις χρησιμοποιεί!
ebur -oris (ουδ.) ελεφαντόδοντο· **ex ebore** βλ. μάθ. XXXI
tantum (επίρρ.) μόνο
simulacrum -i ≃ ομοίωμα· εικόνα, άγαλμα(4)
quoque (επίρρ.) επίσης
marmor -oris (ουδ.) ≤ μάρμαρο
obfero (offero), -tuli, -lātum, -ferre (ob + fero· + δοτ.) φέρνω κάτι σε κάποιον
vilis -is -e ευτελής, φτηνός
materia -ae υλικό(5)
talis -is -e ... qualis -is -e (συσχ. αντ.) τέτοιος ... όποιος
ex illā =**ex materiā illā**
virtus-ūtis (θ.) αρετή
si licēbit (ενν. **ei explicāre**) αν μπορέσει (να αναπτύξει)

explico, 1 αναπτύσσω, εκφράζω, δείχνω
si minus = si non licēbit ei in divitiis virtūtem explicāre = αν όχι
si poterit ενν. **virtūtem explicāre in patriā** ενν. **virtūtem explicābit**
si minus = si non poterit = αν όχι
imperātor ως στρατηγός·
miles ως στρατιώτης
integer -gra -grum υγιής, αρτιμελής
debilis -is -e αδύναμος, ανάπηρος
quicumque, quaecumque, quodcumque (αντ. αναφ. αοριστολ.) οποιοσδήποτε· **quamcumque fortūnam acceperit** όποια τύχη κι αν του λάχει
memorabilis -is -e αξιομνημόνευτος(6)
efficio, -fēci, -fectum, -ficĕre, 3* **(ex + facio)** κατορθώνω, δημιουργώ

Ετυμολογικά: 1. im-perītus· periculum, πείρα 2. < prae-caput = κεφάλι 3. κυρ. πιέζω· πρβ. πρέσα 4. simul, similis 5. κυρ. «ξύλο»· πρβ. μαδέρι << βεν. materiālis = υλικός· πρβ. ματεριαλισμός (= υλισμός) << γαλλ. 6. memoria

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Όπως στην ελληνική έτσι και στη λατινική υπάρχουν διάφορα είδη υποθετικών λόγων:

Ι. Το είδος του υποθετικού λόγου πού εκφράζει υπόθεση ανοικτή -χωρίς δηλαδή να δηλώνεται αν αληθεύει ή όχι- εκφέρεται ως εξής:

υπόθεση: si (αρν. nisi) + ορ. κάθε χρόνου·
απόδοση: οποιαδήποτε έγκλιση

Οι συνηθισμένες μορφές του είναι οι παρακάτω:

Si hoc facis, erras (για το παρόν)· εἰ τοῦτο ποιεῖς, ἁμαρτάνεις

Si hoc fecisti, erravisti (για το παρελθόν)· εἰ τοῦτο ἐποίησας, ἥμαρτες

Si hoc facies (feceris συντ. μελλ.) errābis (για το μέλλον)·

εἰ τοῦτο ποιήσεις,
ἐὰν τοῦτο ποιήσῃς, > **ἁμαρτήσει**

II. Το είδος του υποθετικού λόγου που εκφράζει υπόθεση αντίθετη προς την πραγματικότητα (ή το απραγματοποίητο εκφέρεται ως εξής:

si (αρν. nisi) + υποτ. του παρατ. (υπόθεση και απόδοση):
για το παρόν.
si (αρν. nisi) + υποτ. του υπερσ. (υπόθεση και απόδοση):
για το παρελθόν.

Si hoc faceres, errares εἰ τοῦτο ἐποίεις, ἡμάρτανες ἄν
Si hoc fecisses, erravisses εἰ τοῦτο ἐποίησας, ἥμαρτες ἄν

(Παρατηρούμε ότι στη δυνητική οριστική της ελληνικής αντιστοιχεί η υποτακτική του παρατατικού ή του υπερσυντελίκου της λατινικής)

III. Το είδος του υποθετικού λόγου που εκφράζει υπόθεση δυνατή ή πιθανή εκφέρεται συνήθως ως εξής:

si (αρν. nisi) + υποτ. του ενεστ. (υπόθεση και από-δοση): για το παρόν-μέλλον

Si hoc facias, erres εἰ τοῦτο ποιοίης, ἁμαρτάνοις ἄν (Παρατηρούμε ότι στη δυνητική ευκτική της ελληνι-κής αντιστοιχεί η υποτακτική του ενεστώτα της λατι-νικής).

Σημ. Όταν σε καταφατική υπόθεση αντιπαρατίθεται η αρνητική της, τότε η δεύτερη αυτή υπόθεση εισάγεται με το si non (ελλειπτικά με το si non ή si minus· πρβ. εἰ δέ μή):

Si poterit, in patriā explicābit;

si non (poterit)
si minus, > **in exilio explicābit**

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. **Να αναγνωριστούν οι υποθετικοί λόγοι του κειμέ-νου (εκφορά και είδος) να συμπληρωθούν οι ελλει-πτικοί υποθετικοί λόγοι.**
II. **Αναγνωρίστε τους παρακάτω υποθετικούς λόγους:**
Nisi vos ipsi patriae consulueritis, nemo patriae consulet (Μάθ XXV)
Si habet Asia suspiciōnem luxuriae, Murēnam laudāre debēmus (Μάθ. XXX)
Exempla iacērent in tenebris, nisi litterārum lumen accederet (Μάθ. XXXII)
III. **Μετατρέψτε τις προτάσεις σε υποθετικούς λόγους ανάλογα με το είδος που ζητιέται**
Marmor Phidiae obferes. Simulacrum faciet (ανοι-κτή υπόθ.)
Marmor Phidiae obfers. Simulacrum facit (δυνατή

υπόθεση)
Marmor Phidiae obtulisti. Simulacrum fēcit (ανοικτή υπόθ.)
Marmor Phidiae obtulisti. Simulacrum fēcit (υπόθ. αντίθ. προς την πραγματικότητα)

IV. Να γίνει χρονική αντικατάσταση του efficiet· να κλιθεί το ebur.

V. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι παρακάτω υποθετικοί λόγοι:
Αν λέει αυτό το πράγμα (hoc), κάνει λάθος (ανοικτή υπόθεση)
Αν είπε αυτό το πράγμα, έκανε λάθος (ανοικτή υπόθ.)
Αν έλεγε αυτό το πράγμα, θα έκανε λάθος (υπόθ. αντίθ. προς την πραγματικότητα)

Μια έξυπνη πρόταση

Gabba paenulam roganti respondit: «Non pluit, non opus est tibi: si pluet, ipse utar»

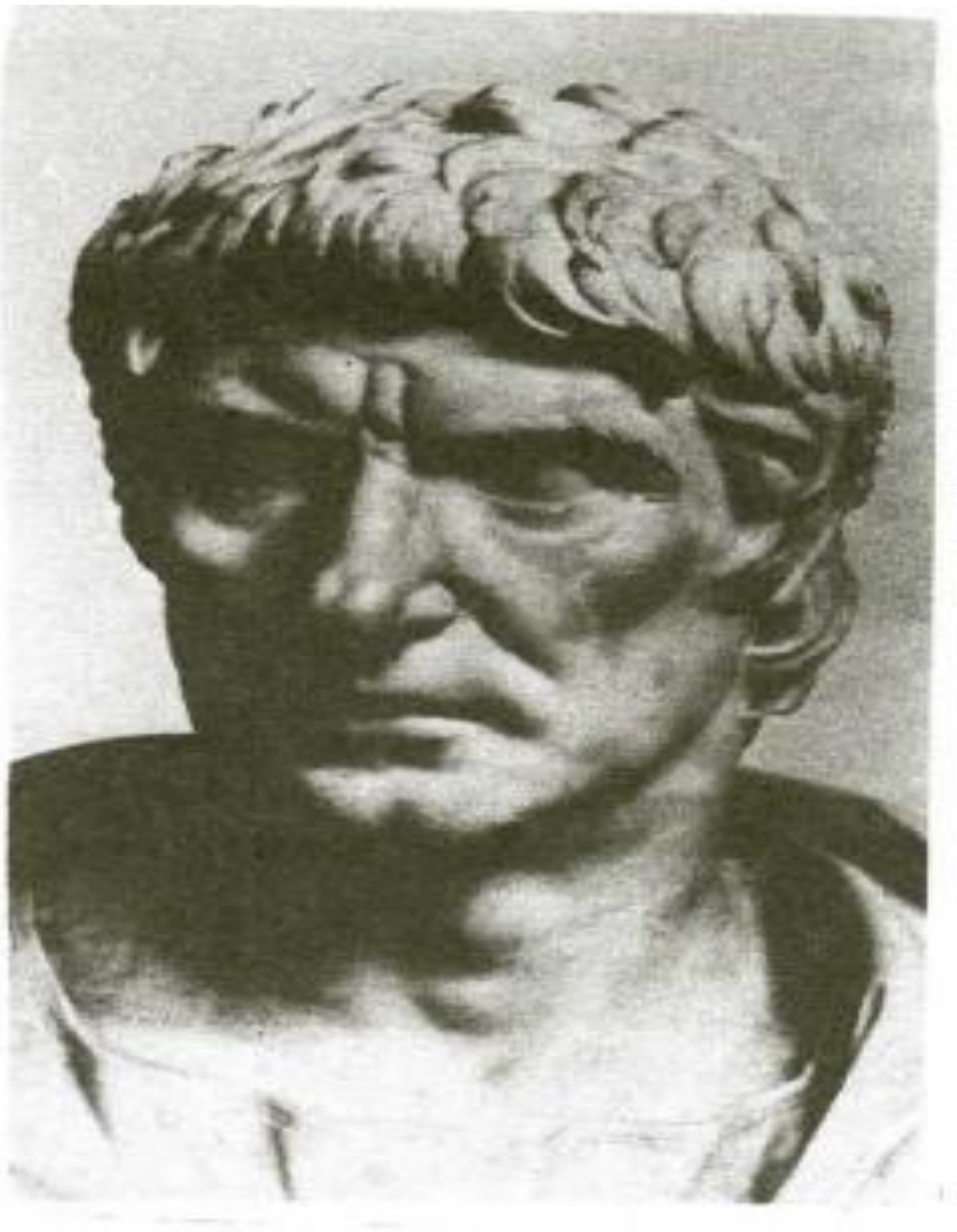
(Κοϊντιλιανός 6, 3, 66)

Ο Γάββας απάντησε έτσι σε κάποιον που του ζητούσε το πανωφόρι του: «Δε βρέχει και δε σου χρειάζεται· αν βρέξει, θα μου χρειαστεί εμένα».

ΑΚΛΟΝΗΤΗ ΑΠΟΦΑΣΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΙΣ ΑΠΕΙΛΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΤΑΤΟΡΑ

Ο Σύλλας (Lucius Cornēlius Sulla) κυβέρνησε τη Ρώμη ως δικτάτορας από το 82 μέχρι το 79 π.Χ. Εξόντωσε με προγραφές χιλιάδες αντιπάλους του. Από το παρακάτω κείμενο πληροφορούμαστε ότι, όταν κατέλαβε τη Ρώμη, προσπάθησε να κηρύξει, με απόφαση της Συγκλήτου, «εχθρό του κράτους» (hostis populi Rōmāni) τον κυριότερο αντίπαλό του, τον Γάιο Μάριο (Gāius Marius). Πρόκειται για μια μέθοδο που χρησιμοποίησαν και άλλοι στα ταραγμένα χρόνια των τελευταίων δεκαετιών της δημοκρατίας, προκειμένου να πετύχουν την απομόνωση και την εξόντωση των πολιτικών τους αντιπάλων. Στα σχέδια του δικτάτορα πρόβαλε όμως σθεναρή αντίσταση, παρά τη μεγάλη του ηλικία, ο νομομαθής και Συγκλητικός Κόιντος Μούκιος Σκαιόλας ο οιωνοσκόπος (Quintus Mucius Scaevola augur).

Sulla, occupāta urbe, senātum armātus coegerat ut C. Marius quam celerrime hostis iudicarētur. Cuius voluntāti nemo obviam ire audēbat; solus Quintus Mucius Scaevola augur de hac re interrogātus sententiam dicere noluit. Quin etiam cum Sulla minitans ei instāret, dixit is Sullae: «Licet* mihi ostendas agmina militum, quibus curiam circumsedisti; licet* mortem minitēris, numquam tamen ego hostem iudicābo Marium. Etsi* senex et corpore infirmo sum, semper tamen meminero urbem Rōmam et Italiam a Mario conservātam esse».

Μαρμάρινη προτομή του Σύλλα (1ος αι. π.Χ.).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

cogo συγκαλώ
ut... iudicarētur τελική πρόταση
quam (επίρρ. επιτ. του υπερθ.) **celerrime** όσο γίνεται γρηγορότερα
iudico, 1 κρίνω, κηρύσσω[1]
cuius = eius = Sullae
voluntas -ātis βούληση, θέληση[2]
obviam (επίρρ.) αντίθετα· **obviam eo + δοτ. (voluntāti)** πηγαίνω αντίθετα (στη θέληση κάποιου)
audeo, ausus sum, audēre, ημιαποθ. 2 (+ απαρ.) τολμώ[3]
solus -a -um μόνος[4]
augur -uris (αρσ.) οιωνοσκόπος
interrogo, 1 ζητώ τη γνώμη κάποιου (στη Σύγκλητο)
sententia άποψη, απόφαση· **sententiam dico** λέω επίσημα τη γνώμη μου, ψηφίζω (στη Σύγκλητο)
nolo, nolui, nolle δε θέλω[5]
minitor, minitātus sum, minitāri, αποθ. 1 απειλώ· **minitans** απειλητικός
insto, -stiti, -stāre, 1 (**in + sto**· + δοτ.) ασκώ πίεση σε κάποιον
cum... instāret χρον. πρόταση
agmen -inis (ουδ.) ≃ άγημα· στρατός[6]
circumsedeo, -sēdi, -sessum, -sedēre, 2 περικυκλώνω[7]
licet (σύνδ. παραχ.) και αν
minitor mortem alicui απειλώ κάποιον με θάνατο
numquam (επίρρ.) ουδέποτε, ποτέ
senex, senis (αρσ.) γέρος[8]
corpore infirmo αφ. της ιδιότητας

conservo, 1 σώζω[(9)]

Ετυμολογικά: 1. iudex, iudicium 2. < volo 3. > audacia 4. solum· πρβ. σόλο << ιτ. 5. < ne + volo· πρβ. malo 6. < ago 7. < circum-sedeo = κάθομαι ολόγυρα 8. > senātus κυρ. («συνέλευση γερόντων») 9. πρβ. κονσέρβα << ιτ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Οι εναντιωματικές και παραχωρητικές προτάσεις.

1. Οι εναντιωματικές προτάσεις είναι δευτερεύουσες επιρρηματικές προτάσεις. Εκφράζουν μια πραγματική κατάσταση παρά την οποία ισχύει το περιεχόμενο της κύριας πρότασης. Εισάγονται με τους συνδέσμους etsi, tametsi, quamquam + οριστική και με τους συνδέσμους cum και licet + υποτακτική. Τους συνδέσμους αυτούς τους μεταφράζουμε με το «αν και, παρόλο που, μολονότι» (αρχ. εἰ καί). Στην κύρια πρόταση υπάρχει συχνά το tamen (η παρουσία του οποίου μας βοηθάει να αντιληφθούμε ότι η δευτερεύουσα πρόταση είναι εναντιωματική). Π.χ.

etsi hoc negat (cum hoc neget), verum tamen est αν και το αρνιέται, εντούτοις είναι αλήθεια.

Σημ. Ο σύνδεσμος licet συντάσσεται με υποτακτική, γιατί προήλθε από το απρόσωπο ρήμα licet = επιτρέπεται, με παράλειψη του ut + υποτακτική.

2. Οι παραχωρητικές προτάσεις εκφράζουν μια υποθετική κατάσταση που, κι αν δεχθούμε ότι αληθεύει, δεν αναιρεί το περιεχόμενο της κύριας πρότασης. Εισάγονται κυρίως με το σύνδεσμο etiamsi + υποτακτική ή οριστική· επίσης με τους συνδέσμους licet, quamvis, ut +

υποτακτική. Στην ουσία πρόκειται για μια κατηγορία υποθετικών προτάσεων. Η παρουσία του tamen στην κύρια πρόταση είναι επίσης συχνή. Π.χ. etiamsi hoc negat (neget), verum tamen est ακόμη και αν το αρνιέται (το αρνιόταν), εντούτοις είναι αλήθεια.

Σημ. Η χρήση του συνδέσμου quamvis προτιμάται μπροστά από επίθετα και επιρρήματα· π.χ. quamvis ille felix sit όσο ευτυχισμένος και αν είναι.

2. Όταν στην παραχωρητική πρόταση υπάρχει υ π ο τ α κ τ ι κ ή , τότε οι προτάσεις αυτές ακολουθούν γενικά τους κανόνες της ακολουθίας των χρόνων.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να αναγνωριστούν οι εναντιωματικές και παραχωρητικές προτάσεις του κειμένου (σύνδεσμος, εκφορά, ακολουθία).

II. Να αναγνωριστούν οι παρακάτω εναντιωματικές και παραχωρητικές προτάσεις (σύνδεσμος, εκφορά, ακολουθία): Etiamsi natūrā tales non sint, necessitāte esse coguntur (Μάθ. XXXVII).
Etsi Sulla Marium hostem iudicāri volebat, Scaevola negāvit sententiam dicere.
Quamquam mihi mortem minitāris, numquam tamen Marium hostem iudicābo.
(ποια η διαφορά με την αντίστοιχη πρόταση του κειμένου;)

III. Να γίνει χρονική αντικατάσταση του iudicarētur· να κλιθεί το ουσ. senex (βλ. τη Γραμματική στις ανωμαλίες των τριτοκλίτων).

IV. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Αν και είναι οπλισμένος, δε με τρομάζει (terreo, 2·

πραγματικό γεγονός)
Ακόμη κι αν είναι οπλισμένος, δε με φοβίζει (κάτι το υποθετικό)

Δε φταίει ο κάπελας, αλλά η βροχή...

Continuis vexāta madet vindemia nimbis:
non potes, *ut cupias,* vendere, copo, merum.

(Μαρτιάλης 1,56)

Τ' αμπέλι σου, κάπελα, μούλιασε απ' την πολλή βροχή:
ανέρωτο κρασί, κι αν το 'θελες, αδύνατο είναι να πουλήσεις!

ΜΑΘΗΜΑ XLI LECTIO PRIMA ET QUADRAGESIMA

ΜΙΛΑ ΓΙΑ ΝΑ ΣΕ ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΟΥΝ, ΟΧΙ ΓΙΑ ΝΑ ΜΙΛΑΣ

Στην κλασική και στη μετακλασική λατινική ποίηση και πεζογραφία επιβίωσαν αρχαϊστικά γλωσσικά στοιχεία - όπως άλλωστε συνέβη και στην Ελλάδα-, η συχνότητα των οποίων ποίκιλλε από εποχή σε εποχή, από το ένα λογοτεχνικό είδος στο άλλο και από συγγραφέα σε συγγραφέα. Στην ποίηση υπήρχε πάντοτε μεγαλύτερη ελευθερία στη χρησιμοποίηση τέτοιων στοιχείων από ό,τι στην πεζογραφία· η μετρημένη χρήση τους π.χ. στο έπος έδινε στο λόγο επισημότητα και σοβαρότητα. Το 2ο αιώνα μ.Χ. παρατηρείται μια γενική στροφή προς τον αρχαϊσμό. Πάντοτε όμως αποτελούσε ακραία περίπτωση ο αρχαϊσμός στον καθημερινό λόγο. Ο νεαρός π.χ. του παρακάτω κειμένου προκάλεσε με τον παθιασμένο «καθαρευουσιανισμό» του τη δικαιολογημένη αγανάκτηση κάποιου φιλόσοφου, που φροντίζει να τον βάλει στη θέση του.

Curius et Fabricius, antiquissimi viri, et his antiquiōres Horatii plane ac dilucide cum suis locūti sunt; non Sicanōrum aut Pelasgōrum, qui primi coluisse Italiam dicuntur, sed aetātis suae verbis utebantur. Tu autem, proinde quasi* cum matre Evandri nunc loquāris, sermōne abhinc multis annis iam obsolēto uteris, quod neminem scire atque intellegere vis, quae dicas. Quin, homo inepte, taces, ut consequāris, quod vis? Sed antiquitātem tibi placēre dicis, quod honesta et bona et modesta sit. Sic ergo vive, ut* viri antīqui, sed sic loquere, ut* viri aetātis nostrae; atque id quod a C. Caesare scriptum est, habe semper in memoriā et in

pectore: «tamquam* scopulum, sic fugias verbum insolens atque inaudītum».

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Curius βλ. το μάθ. XXXVI, εισ.
Fabricius βλ. το μάθ. XXII
antīquus -a -um αρχαίος(1)
his αφ. συγκριτική
Horatii (οι Οράτιοι) τρεις Ρωμαίοι αδελφοί που νίκησαν σε μάχη τους **Curiatii** (Κουριάτιοι), τρια αδέλφια από την Alba Longa, όταν στη Ρώμη ήταν βασιλιάς ο **Tullus Hostilius**
plane (επίρρ.) καθαρά(2)
dilūcide (επίρρ.) με διαύγεια(3)
loquor, locūtus sum, loqui, αποθ. 3 μιλώ· **cum aliquo** συνομιλώ με κάποιον· **cum suis** με τους συγχρόνους τους.
Sicāni -ōrum οι Σικανοί
aetas-ātis (θ.) εποχή
Pelasgi -ōrum οι Πελασγοί
primus -a -um ≃ πρώτος
colo κατοικώ
proinde quasi (παραβολ. σύνδ.) σαν να
Evander -ndri βλ. το μάθ. XVIII, εισ.
sermo -ōnis (αρσ.) λόγος, λόγια
abhinc multis annis εδώ και πολλά χρόνια
obsolētus -a -um απαρχαιωμένος, ξεπερασμένος, σε αχρηστία(4)
tamquam scopulum βλ. τις παρατηρήσεις
quod... intellegĕre vis αιτιολ. πρόταση
vis β' ενικό του **volo** θέλω

intellego, -lexi, -lectum, -legĕre, 3 (inter + lego)/ κα-ταλαβαίνω[5]
taceo, tacui, tacitum, tacēre, 2 σωπαίνω
quin... taces? (ρητ. ερώτ. ισοδυναμεί με προτροπή) γιατί δε σωπαίνεις;
consequor, -secūtus sum, -sequi, αποθ. 3 **(cum + sequor) πετυχαίνω**
ut consequāris τελ. πρόταση
quod vis =id, quod vis
antiquitas -ātis αρχαιότητα
quod... sit υπσκειμ. αιτιολογία
honestus -a -um τιμημένος· ευπρεπής, αξιοπρεπής
modestus σεμνός, κόσμιος[6]
ergo (σύνδ. συμπερ.) επομένως
a C. Caesare scriptum est στο έργο (του Γαΐου Ιουλίου Καίσαρα) «De Analogia».
pectus -oris (ουδ.) στήθος, καρδιά[7]
fugio αποφεύγω· **fugias** προτρεπτ. υποτακτική
insolens -ntis ασυνήθιστος[8]
inaudītus -a -um ανήκουστος, πρωτάκουστος[9]

Ετυμολογικά: 1. > antiquitas· πρβ. αντίκα << ιτ. 2. < planus = ομαλός· σαφής 3. < di-lucidus· πρβ. lu-men, lux κτλ. 4. μτχ. του obsolesco 5. intellegen, intelliegenter 6. < modus = μέτρο· πρβ. modeste (επίρρ.) 7. πρβ. πέτο << ιτ. 8. in + solens, μτχ. του soleo 9. in + auditus, μτχ. του audio.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Οι **παραβολικές** (συγκριτικές) προτάσεις είναι προ-τάσεις **επιρρηματικές** που λειτουργούν ως β' όρος της

σύγκρισης· ο πρώτος όρος είναι μια άλλη πρόταση, συνήθως η κύρια. Διακρίνονται σε δύο είδη, ανάλογα με το περιεχόμενό τους: (1) **Απλές παραβολικές.** Οι προτάσεις αυτές εκφέρονται κανονικά με **οριστική,** επειδή η σύγκριση αφορά δύο πράξεις ή καταστάσεις που είναι (ή θεωρούνται ως) αντικειμενική πραγματικότητα. Εισάγονται

(α) με τους συνδέσμους atque (= ac) και et, μετά από επίθετα ή επιρρήματα που δηλώνουν ισότητα, ομοιότητα και τα αντίθετά τους: similis, par, aequus, idem; dissimilis, alius: similiter, pariter, aeque; aliter, contra κτλ. π.χ. similiter scribo ac sentio γράφω έτσι όπως (= σύμφωνα με αυτά που) πιστεύω· alia (aliter,) scribo ac sentio γράφω διαφορετικά από ό,τι πιστεύω (πρβ. παραπλήσια ἐπεπόνθεσαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐν Συρακούσαις καί ἔδρασαν ἐν Πύλῳ).

(β) με τους συνδέσμους ut, sicut *(* = ὡς, ὥσπερ, ὅπως*)*· στην κύρια πρόταση υπάρχουν συνήθως τα επιρρήματα ita, sic κτλ. *(* = οὕτως, ὧδε*)*· οι προτάσεις αυτές εκφράζουν τον τρόπο· π.χ. sic dicit, ut sentit μιλάει έτσι όπως (= σύμφωνα με αυτά που) πιστεύει (πρβ. οὕτω λέγει, ὡς φρονεῖ)

(γ) με τον quam και επίθετα ή επιρρήματα θετικού βαθμού, και επίσης με ρήματα (προηγείται το tam)· με τους quanto, quo και επίθετα ή επιρρήματα συγκριτικού βαθμού (στην κύρια πρόταση υπάρχουν τα tanto, eo) (πρβ. τοσούτῳ "τόσον"... ὅσῳ "ὅσον"). Οι προτάσεις αυτές εκφράζουν την ποσότητα, την ένταση, το βαθμό και το μέγεθος (= τόσο... όσο)· π.χ. nemo tam stultus est quam ille κανείς δεν είναι τόσο ανόητος όσο εκείνος· quanto celerius, tanto melius όσο γρηγορότερα τόσο

καλύτερα (πρβ. ὅσῳ θᾶττον ἐλεύσεται, τοσούτῳ ἀπαρασκευαστοτέρῳ βασιλεῖ μαχέσεται).

(2) **Υποθετικές παραβολικές.** Οι προτάσεις αυτές εκφέρονται με **υποτακτική**, επειδή η σύγκιση αφορά μια υποθετική πράξη ή κατάσταση. Πρόκειται ουσιαστικά για υποθετικούς λόγους που παραλείπεται η απόδοσή τους. Οι σύνδεσμοι με τους οποίους εισάγονται αποτελούν συνδυασμό του si με κάποιον από τους παραπάνω συνδέσμους: ut si, velut si, tamquam (si), quasi, proinde (perinde) quasi κτλ. (πρβ. ὥσπερ ἄν (εἰ) + ευκτική ή οριστική ιστορικού χρόνου) π.χ.

sic loqueris quasi omnia scias μιλάς σαν να τα ξέρεις όλα (= όπως θα μιλούσες, αν τα ήξερες όλα· πρβ. Κῦρος εὐθύς ἠσπάζετο αὐτόν, ὥσπερ ἄν εἴ τις πάλαι φιλῶν ἀσπάζοιτο).

Στις προτάσεις αυτές τηρείται γενικά **η ακολουθία των χρόνων** (όπως στις υποθετικές).

Σημ. Η φάση tamquam scopulum (σαν σκόπελο) **ισοδυναμεί** με την πρόταση tamquam scopulus sit. Τα tamquam, sicut και quasi μπορεί να χρησιμοποιούνται με ουσιαστικά (όπως παραπάνω) ή μετοχές· π.χ. obvia turba quasi moritūrum eum miserātur (μάθ. ΧΧ)

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να αναγνωριστούν οι παραβολικές προτάσεις του κειμένου (εισαγωγή, εκφορά, ακολουθία).
II. Να συνδεθούν οι παρακάτω προτάσεις όπως στο παράδειγμα που ακολουθεί: Ille plane loquitur. Ego plane loquor => ille tam plane loquitur quam ego.

Tu dilucide loqueris. Nos dilucide loquimur.
Paulus modeste loquitur. Marcella modeste loquitur.
Paulus studiōse lectitat. Marcella studiōse lectitat.

III. Να συνδεθούν οι παρακάτω προτάσεις όπως στο παράδειγμα ποχ) ακολουθεί:
Ille plane loquitur. Ille plane scribit = ille similiter loquitur ac scribit.
Tu dilucide loqueris. Tu dilucide scribis
Paulus modeste loquitur. Paulus modeste vivit.
Paulus studiōse lectitat. Paulus studiōse discit.

IV. Να συνδεθούν οι παρακάτω προτάσεις όπως στο παράδειγμα που ακολουθεί:
Ille hoc dicit, quod sentit = ille sic dicit, ut sentit.
Nos hoc dicimus, quod intellegimus.
Vos hoc dicitis, quod intellegitis.
Illi hoc dicunt, quod intellegunt.

V. Να συνδεθούν οι παρακάτω προτάσεις όπως στο παράδειγμα που ακολουθεί (προσοχή στην ακολουθία των χρόνων):
Tu multum loqueris de Paulo. Tu eum non cognoscis = Tu sic loqueris de Paulo quasi eum cognoscas.
Tu multum loquebāris de Paulo. Tu eum non cognoscēbas.
Paulus sumptuōse (πολυδάπανα) vivit. Paulus dives non est.
Paulus sumptuōse vivēbat. Paulus dives non erat.

VI. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι παρακάτω προτάσεις:
Ο Σκαιόλας μίλησε σαν να ήταν νέος (iuvenis)
Οι Συγκλητικοί (Patres) μιλούσαν έτσι όπως ήθελε ο Σύλλας.

Έκανε πως δεν την ήθελε!

Domitius Afer Didio Gallo, qui provinciam ambitiosissime petierat, deinde, impetrātā eā, tamquam coactus esset quere- bātur:
«Age» inquit «aliquid et rei publicae causā».

(Κοϊντιλιανός 6,3,68)

Ο Δομίτιος Άφρος είπε (ειρωνικά) στο Δίδιο Γάλλο που πρώτα διεκδίκησε με πολλή φιλοδοξία τη θέση του κυβερνήτη μιας επαρχίας και έπειτα, όταν την κέρδισε, παραπονιόταν σαν να του την επέβαλαν με το ζόρι: «Ε, κάνε κάτι και για την πατρίδα!»

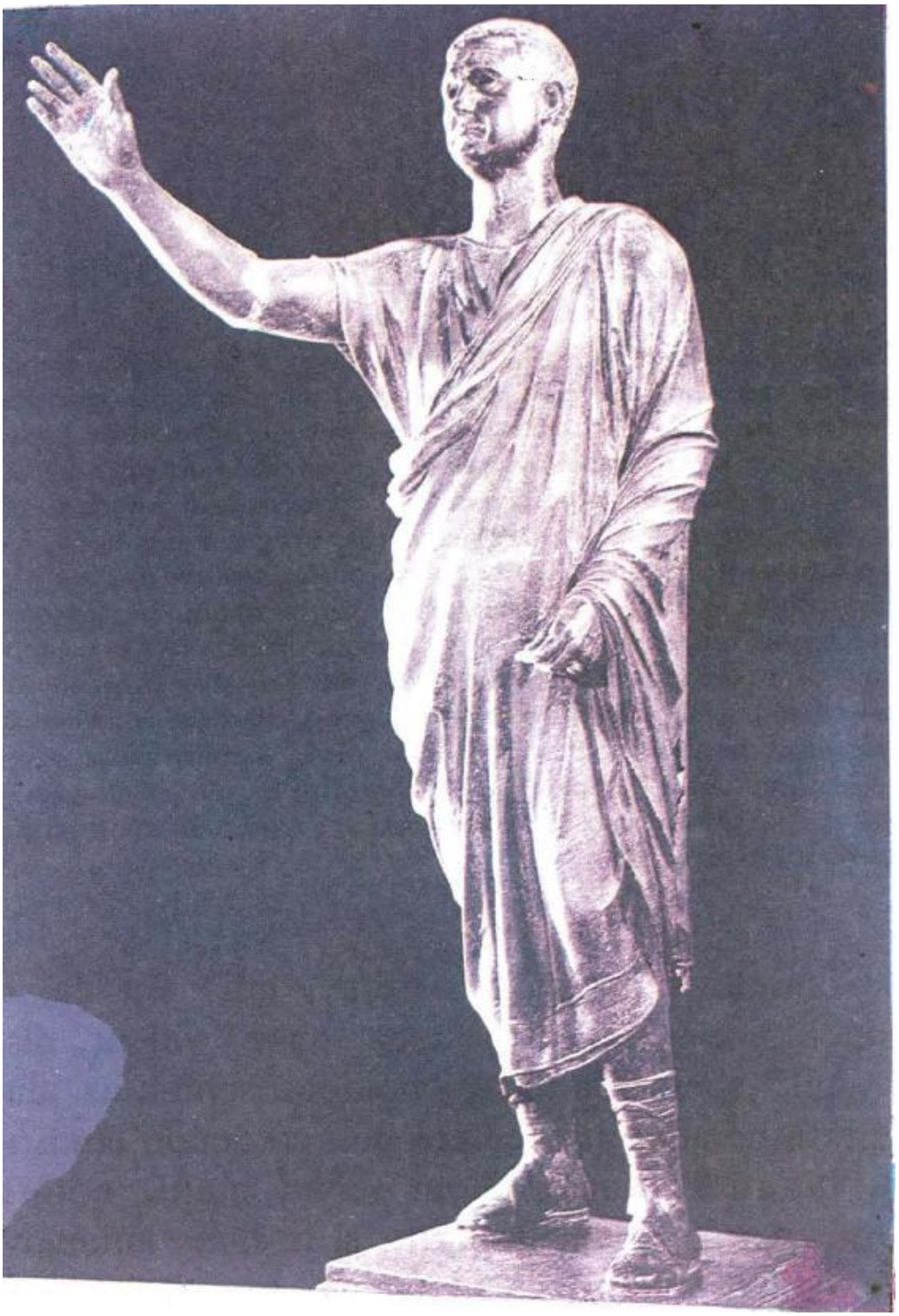
ΜΑΘΗΜΑ XLII LECTIO ALTERA ET QUADRAGESIMA

Ο ΚΙΚΕΡΩΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΙΛΙΝΑ

Στο διάστημα από τις 8 Νοεμβρίου μέχρι τις 5 Δεκεμβρίου του 63 π.Χ. ο Κικέρωνας εκφώνησε εναντίον του Κατιλίνα και των υπόλοιπων συνωμοτών (βλ. την εισ. στο μάθ. XIX) 4 βιαιότατους λόγους· οι λόγοι αυτοί είναι γνωστοί ως «Κατιλινιακοί» και αποτελούν ένα από τα καλύτερα δείγματα της ρητορικής του δεινότητας. Η συνωμοσία στο σύνολό της αποτέλεσε επίσης το θέμα μιας μονογραφίας του ιστορικού Σαλλουστίου (βλ. την εισ. στο μάθ. IV). Ακόμη, ο ίδιος ο Κικέρωνας συνέθεσε δύο ποιήματα με θέμα την υπατεία του -στη διάρκεια της οποίας εκτυλίχθηκε η συνωμοσία- και κατά καιρούς ζήτησε από διάφορους φίλους του να συγγράψουν την ιστορία της με τρόπο εγκωμιαστικό για τον ίδιο. Την καταστολή της συνωμοσίας του Κατιλίνα τη θεωρούσε ως τη σημαντικότερη πράξη στην πολιτική του καριέρα, αλλά και ως το σπουδαιότερο γεγονός στην ιστορία της Ρώμης(!). Ήδη στους Κατιλινιακούς λόγους είναι φανερή η τάση του να «μυθοποιήσει» τα γεγονότα της συνωμοσίας και να υπερτονίσει το δικό του το ρόλο. Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από τον πρώτο Κατιλινιακό λόγο.

Nonnulli sunt in hoc ordine, qui* aut ea, quae* imminent, non videant, aut ea, quae* vident, dissimulent: qui* spem Catilīnae mollibus sententiis aluērunt coniurationemque nascentem non credendo confirmavērunt; quorum* auctoritātem secūti multi, non solum improbi verum etiam imperīti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie id factum esse

dicerent. Nunc intellego, si iste in Manliāna castra pervenerit, quo* intendit, neminem tam stultum fore, qui* non videat coniuratiōnem esse factam, neminem tam improbum, qui* non fateātur.

Άγαλμα Ρωμαίου ρήτορα (από το Sanguineto· μετά το 89 π.Χ.).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

nonnulli sunt... qui (αναφ. συμπερ. προτ.) = υπάρχουν μερικοί που
ordo -inis (αρσ.) τάξη· η τάξη των Συγκλητικών (**ordo senatōrius**), οι Συγκλητικοί, η Σύγκλητος
immineo, -ēre, 2 = πλησιάζω απειλητικά
dissimulo, 1 προσποιούμαι ότι δεν...[1]
mollis επιεικής
qui = ii
alo, alui, alitum (altum), alēre, 3 (εκ)τρέφω[2]
coniuratio -ōnis = συνωμοσία[3]
non credendo (αφ. του γερουνδίου): ενν. **(eam) nasci**
quorum = eōrum
auctoritas -ātis (θ.) κύρος, επιρροή[4]· **auctoritātem**
alicūius sequor ενεργώ κάτω από την επιρροή κάποιου
si ... animadvertissem, ... dicerent, υποθ. λόγος που εκφράζει το αντίθετο του πραγματικού
animadverto in aliquem τιμωρώ κάποιον
crudeliter (επίρρ.) με σκληρότητα[5]
regie (επίρρ.) τυραννικά[6]
si ... pervenerit (υποτ. του πρκ.), **intellego ...**
neminem... fore υποθετ. λόγος του α' είδους σε πλάγιο λόγο
pervenio, -vēni, -ventum, -venīre, 4 **(per + venio)** φθάνω
Manliāna castra το στρατόπεδο του Μανλίου· ο Γάιος Μάνλιος ήταν ένας από τους συνωμότες, οργανωτής του στρατού του στην πόλη Faesulae
intendo, -tendi, -tentum (-tensum) -tendĕre, 3 (in + tendo) κατευθύνομαι· **quo** (τοπ. επίρρ.) όπου **intendit**

(βλ. το μάθ. XLVIII Π3) όπου κατευθύνεται
stultus -a -um ανόητος
fateor, fassus sum, fatēri, ομολογώ[(7)]· **qui non fateātur** ενν. **coniuratiōnem esse factam**

Ετυμολογικά: 1. dis-simulo 2. ***ἀλ-δαίνω***· sub-oles, ad-olescens 3. < con-iūro 4. augeo ≃ αυξάνω 5. < crudēlis = σκληρός· πρβ. cru-entus 6. < regius (βλ. την εισ. στο μάθ. IX) 7. φη-μί, φά-σκω. φατός, φάτις

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Οι αναφορικές προτάσεις

1. Οι **αναφορικές προτάσεις** διακρίνονται σε **επιθετικές αναφορικές** προτάσεις, σε **επιρρηματικές αναφορικές** προτάσεις και σε **ουσιαστικές αναφορικές** προτάσεις.

Οι **επιθετικές αναφορικές** προτάσεις προσδιορίζουν ένα ουσιαστικό ή αντωνυμία (= όρος της αναφοράς) όπως ο επιθετικός προσδιορισμός· π.χ. civitas lībera = civitas, quae lībera est. Εισάγονται με αναφορικές αντωνυμίες και επιρρήματα. Τα κυριότερα είδη των επιθετικών αναφορικών προτάσεων είναι τα εξής:

(α) Οι **αναφορικές προσδιοριστικές.** Οι προτάσεις αυτές προσδιορίζουν ειδικότερα την έννοια της λέξης στην οποία αναφέρονται· π.χ. ea, quae video τα πράγματα που βλέπω (πρβ. ταῦτ' ἐστὶν ἅ ἐγὼ δέομαι). Εκφέρονται με **οριστική** ή με **υποτακτική** ανάλογα με το περιεχόμενό τους. Συχνά η υποτακτική που υπάρχει στις προτάσεις αυτές οφείλεται σε έλξη (επηρεάζεται δηλ. από μια άλλη υποτακτική που προηγείται ή ακολουθεί·

π.χ. Quis miser esse possit, qui talia bona habeat? (αντί για habet) ποιος άνθρωπος που έχει τέτοια αγαθά μπορεί να είναι δυστυχής;

(β) Οι προσθετικές αναφορικές. Οι προτάσεις αυτές προσδιορίζουν όχι την έννοια ενός συγκεκριμένου ουσιαστικού αλλά ολόκληρο το περιεχόμενο μιας πρότασης. Εισάγονται με το quod (= πράγμα που) και συνήθως εκφέρονται με οριστική· π.χ. existimāvit se victūrum esse, quod accīdit πίστεψε ότι θα νικήσει, πράγμα που έγινε (πρβ. οἱ αὐτοὶ πολέμιοι ἡμῖν ἦσαν, ὅπερ σαφεστάτη πίστις).

2. Οι επιρρηματικές αναφορικές προτάσεις ισοδυναμούν με απλές επιρρ. προτάσεις. Διακρίνονται σε αναφορικές· τελικές, αναφορικές συμπερασματικές, αναφορικές αιτιολογικές, αναφορικές υποθετικές και αναφορικές παραχωρητικές-εναντιωματικές. Οι προτάσεις αυτές ακολουθούν ως προς την έγκλιση τις αντίστοιχες επιρρηματικές προτάσεις· π.χ.

Legātum misērunt, qui (= ut is) pacem peteret έστειλαν πρεσβευτή, για να ζητήσει ειρήνη (πρβ. ἔπεμψαν κήρυκα ὅς ἀπαγγελεῖ)

is sum, qui (= ut) numquam mentiar είμαι άνθρωπος (τέτοιος) που δε λέω ποτέ ψέματα (πρβ. τίς οὕτω μαίνεται ὅστις οὐ βούλεται σοί φίλος εἶναι;)

stulti sumus, qui (= cum) hoc faciāmus είμαστε ανόητοι που (επειδή) κάνουμε αυτό το πράγμα (πρβ. θαυμαστὸν ποιεῖς, ὅς ἡμῖν οὐδὲν δίδως)

qui (=si quis) hoc dicit, errat όποιος το λέει, κάνει λάθος (πρβ. ἄ μὴ προσήκει μήτ' ἄκουε μήθ' ὅρα)

ego, qui (= etsi) sum fortior, pereo fame εγώ που (= αν και) είμαι δυνατότερος, πεθαίνω της πείνας.

3. Οι ουσιαστικές αναφορικές προτάσεις ισοδυναμούν με ουσιαστικά που χρησιμεύουν ως υποκείμενο, αντικείμενο κτλ. π.χ. Quidquid oritur, causam habet οτιδήποτε γεννιέται, έχει κάποια αιτία

Dicam quidquid sentio θα πω ό,τι πιστεύω.

Σημ. Στην αρχή περιόδου ή ημιπεριόδου η αναφορική αντωνυμία ή το αναφορικό επίρρημα που αναφέρονται στα προηγούμενα εισάγουν κύρια πρόταση. Στην περίπτωση αυτή το qui ισοδυναμεί προς το (et) is, το ubi προς το (et) ibi κτλ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. **Να αναγνωριστούν οι αναφορικές προτάσεις του κειμένου (είδος, εισαγωγή και εκφορά)**
II. **Να μετατραπούν οι επιθετικοί προσδιορισμοί με τα πλάγια στοιχεία σε αναφορικές προσδιοριστικές προτάσεις, homines improbi atque imperīti**
factum crudele
sententiae molles
III. **Στις παρακάτω τελικές και συμπερασματικές προτάσεις να αντικατασταθεί ο σύνδεσμος ut από τον κατάλληλο τύπο της αναφορικής αντωνυμίας qui, quae, quod.**
Praedōnes venērunt, ut Scipiōnem admirarentur
Ea femina vēnit, ut Paulum vidēret
Nemo tam stultus est, ut hoc dicat
Ea femina non tam stulta est, ut hoc dicat
IV. **Confirmavērunt, animadvertissent: να γίνει χρονική αντικατάσταση.**

V. Να μετατραπούν στα λατινικά οι παρακάτω προτάσεις:
Λες ότι είσαι Ρωμαίος, πράγμα που δεν είναι αλήθεια.
Κανείς δεν είναι τόσο ανόητος που να μη βλέπει τη συνωμοσία.

Έξυπνη απάντηση.

Eques Rōmānus Augusto, qui ei obiciēbat quod patrimonium comedisset: «Meum» inquit «putāvi».

(Κοϊντιλιανός 6, 3, 74)

Όταν ο Αύγουστος κατηγόρησε ένα Ρωμαίο ιππέα γιατί κατασπατάλησε την πατρική περιουσία του, αυτός του απάντησε: «Νόμισα πως ήταν δικιά μου!»

ΜΑΘΗΜΑ XLIII LECTIO TERTIA ET QUADRAGESIMA

Η ΟΡΓΗ ΤΗΣ ΜΑΝΑΣ

Γύρω στο 493 π.Χ. ο αριστοκράτης Γναίος Μάρκιος Κοριολανός (Gnaeus Marcius Coriolānus) εξαγρίωσε τους πληβείους που λιμοκτονούσαν, απαιτώντας την από μέρους τους πλήρη υποταγή στην εξουσία των πατρικίων αν ήθελαν να τους διανεμηθεί στάρι. Στη συνέχεια αυτοεξορίστηκε στη χώρα των Βόλσκων, για να επιστρέψει επικεφαλής του στρατού τους εναντίον της Ρώμης· μόνο η παρέμβαση της μάνας του Βετουρίας (Veturia) στάθηκε ικανή να τον πείσει να αποχωρήσει. Στην ιστορία του Κοριολανού -που αποτέλεσε και το θέμα μιας σαιξπηρικής τραγωδίας- μύθος και ιστορική πραγματικότητα συγχέονται αξεδιάλυτα. Στην παρουσίασή της από το Ρωμαίο ιστορικό Τίτο Λίβιο κυριαρχεί το έντονο δραματικό στοιχείο, όπως φαίνεται και από το λόγο της μάνας που ακολουθεί. Επίσης, στην προσπάθειά του να φωτίσει τα γεγονότα του απώτερου παρελθόντος μέσα από τη σύγχρονή του πραγματικότητα των εμφύλιων συγκρούσεων (βλ. την εισ. στο μάθ. XXXVII), ο ιστορικός βλέπει ως πυρήνα της ιστορίας την αποκατάσταση της ομόνοιας στο εσωτερικό της Ρώμης (που σπαράσσεται από τις συγκρούσεις των πληβείων με τους πατρικίους) μπροστά στον εξωτερικό κίνδυνο.

Num* ad hostem vēni et captīva in castris tuis sum? In hoc me longa vita et infēlix senecta traxit, ut primum exsulem deinde hostem te vidērem? Qui* potuisti populāri hanc terram, quae te genuit atque aluit? Non tibi ingredienti fines patriae ira cecidit? Quamvis infesto et mināci animo perveneras, cur*, cum in conspectu Rōma fuit, tibi non succurrit: «intra illa moenia domus

ac penātes mei sunt, mater coniunx līberique»? Ergo ego nisi peperissem, Rōma non oppugnarētur; nisi filium habērem, lībera in līberā patriā mortua essem. Ego nihil iam pati possum nec diu miserrima futūra sum: at contra hos, si pergis, aut immatūra mors aut longa servitus manet.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

num (ερωτ. μόριο) μήπως;
captīvus -a -um αιχμάλωτος[1]
in hoc σε τέτοιο σημείο
infēlix -īcis δυστυχισμένος[2]
senecta -ae τα γερατειά[3]
ut... vidērem συμπ. πρόταση
exsul(exul) -is εξόριστος[4]
primum ... deinde πρώτα ... έπειτα
qui (ερωτ. επίρρ.) πώς;
populor, αποθ. 1, λεηλατώ
ingredior, -gressus sum, -grĕdi, αποθ. 3* εισβάλλω, εισέρχομαι[5]
finis -is (αρσ.) σύνορο (τέλος)[6]
ira -ae οργή[7]
cado, cecĭdi, casum, cadĕre, 3πέφτω[8]· **non tibi ira cecidit?** δε σου πέρασε η οργή;
quamvis (σύνδ.) αν και, παρόλο που
minax -ācis απειλητικός[9]
cur (ερωτ. επίρρ.) γιατί;
conspectus -us (αρσ.) θέα, όψη[10]· **cum in conspectu Rōma fuit** όταν είδες τη Ρώμη

succurrit, -currit, -cursum, -currere, 3
(sub + curro· γ' πρόσ. + δοτ. προσ.) **μου έρχεται κάτι στο μυαλό (πρβ. εἰσέρχεταί μοι)**
intra (προθ. + αιτ.) **μέσα**
domus -us (θηλ.) **σπίτι**(11)
penātes -ium (αρσ.)**οι θεοί του σπιτιού, το σπίτι**
coniunx (coniux) -gis ≃ σύζυγος (ο,η)(12)
līberi -ōrum (μόνο πληθ.) **τα παιδιά**
nisi ... peperissem, nisi... habērem υποθ. λόγοι που δηλώνουν το αντίθετο του πραγματικού
ego ... sum εννοεί ότι δεν μπορεί πια να περιμένει τί-ποτε χειρότερο και ότι η δυστυχία της θα τελειώσει, α-φού σύντομα θα πεθάνει
patior, passus sum, pati αποθ. 3* **υπομένω, υφίσταμαι, παθαίνω**(13)
at (συνδ. αντιθ.) **αλλά (η αντίθεση είναι πολύ έντονη)**
contra (επίρρ.) **αντίθετα**
hos εννοεί τη γυναίκα και τα παιδιά του Κοριολανού
si pergis αν συνεχίσεις (από το σημείο που βρίσκεσαι)
immatūrus -a -um πρόωρος(14)
servitus -ūtis (θ.) **σκλαβιά**(15)
maneo, mansi, mansum, manēre, 2 **(περι)μένω**(16)**.**

Ετυμολογικά: 1. < captus του capio. 2. felix, infeliciter 3. < senex 4. > ex(s)ulo· ex(s)ilium 5. in + gradior = βαδί-ζω· πρβ. con-gredior 6. > finālis· πρβ. φινάλε << ιτ. 7. irātus 8. πρβ. κάζο << ιτ. 9. minitor 10. < conspicio 11. δόμος, δῶμα 12. con-iux· πρβ. iugum ≃ ζυγός 13. > patientia = υπομονή· πάσχω, πάθ-ος, ἔ-παθ-ον 14. in-matūrus 15. < servus 16. re-maneo.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Οι ευθείες ερωτήσεις είναι κύριες προτάσεις. Περιέχουν ερώτηση που εκφράζεται απευθείας από αυτόν που ρωτάει, χωρίς εξάρτηση από κάποιο ρήμα (στην περίπτωση που υπάρχει εξάρτηση από κάποιο ρήμα ονομάζονται πλάγιες: βλ. το μάθ. XLIV). Μια ερώτηση είναι π ρ α γ μ α τ ι κ ή, όταν αυτός που ρωτάει περιμένει απάντηση· αλλιώς είναι ρ η τ ο ρ ι κ ή και ισοδυναμεί με έντονη άρνηση ή κατάφαση, με υπόθεση κτλ.

2. Οι ευθείες ερωτήσεις εκφράζουν (α) **μερική άγνοια**, όταν η ερώτηση αφορά μέρος μόνο του περιεχομένου της πρότασης (β) **ολική άγνοια**, όταν η ερώτηση αφορά όλο το περιεχόμενο της πρότασης (η απάντηση στην ερώτηση είναι ή «ναι» ή «όχι»),

3. Οι ερωτήσεις που εκφράζουν **μερική άγνοια** εισάγονται με ερωτηματικές αντωνυμίες και επιρρήματα, όπως: quis (ποιος;) quantus (πόσος;), ubi (πού;), quando (πότε;), cur (γιατί;), quin (γιατί δεν; βλ. το μάθ. XLI) κτλ.

Π.χ. Quid facis? Ubi es? Quando vēnisti?

4. Οι ερωτήσεις που εκφράζουν **ολική άγνοια** διακρίνονται σε απλές και διμελείς. Οι απλές ερωτήσεις εισάγονται (α) με το εγκλιτικό -nĕ, όταν δε γνωρίζουμε την απάντηση που περιμένουμε (= ἦ, ἆρα) (β) Με το num (= μή), όταν περιμένουμε αρνητική απάντηση (ρητορική ερώτηση) (γ) Με το nonnĕ (= οὐ, οὐκοῦν), όταν περιμένουμε καταφατική απάντηση (ρητορική ερώτηση). Π.χ.

Estne frater tuus intus? Είναι μέσα ο αδελφός σου; (πρβ. ἆρα σύ εἶ Σωκράτης;)

Num est una omnium facies? Μήπως οι άνθρωποι έχουν όλοι το ίδιο πρόσωπο; (Και βέβαια όχι! πρβ. μη τι νεώτερον ἀγγέλλεις;)

Nonne canis similis lupo est? Μήπως δεν είναι ο σκύλος όμοιος με το λύκο; (Βέβαια! πρβ. ἆρ' οὐχ ὕβρις τάδε;)

5. Οι διμελείς ερωτήσεις εισάγονται με το utrum (-nĕ)...an (πότερον...ἤ) ή με μόνο το an. Το «ή όχι;» εκφράζεται με το «an non»· π.χ.

Utrum est frater tuus intus an exiit?	**Είναι μέσα ο αδελφός σου ή βγήκε;**
Estne frater tuus intus an exiit?	
Est frater tuus intus an exiit?	
(πρβ. πότερον δέδρακεν ἤ οὔ;)	

6. Ερωτήσεις ολικής άγνοιας εκφέρονται και χωρίς να προηγείται κανένα μόριο, όταν θέλουμε να δώσουμε έμφαση (το ίδιο συμβαίνει και στην ελληνική). Στις ερωτήσεις ολικής άγνοιας απαντάμε καταφατικά με τα επιρρήματα: ita (est), sic (est), sane (quidem), certe κτλ. (πρβ. πάνυ γε, πάνυ μὲν οὖν) και αρνητικά με τα μόρια non (vero), minime (vero) κτλ. (πρβ. οὐδαμῶς, οὐ δῆτα)· και στη μία και στην άλλη περίπτωση μπορούμε να επαναλάβουμε τη λέξη στην οποία πέφτει το βάρος της ερώτησης· π.χ. vēnistīne solus? solus! Fēcistīne hoc? Non fēci!

7. Οι ευθείες ερωτήσεις εκφέρονται γενικά με οριστική. Με υποτακτική (απορηματική) **εκφέρονται κυρίως** όταν εκφράζουν απορία (βλ. το μάθ. XXII)· π.χ. Quid

faciam? Τί πράξω; τι να κάνω; Επίσης όταν εκφράζουν δυνατότητα (δυνητική υποτακτική· βλ. το μάθ. XXII)· π.χ. Quis hoc dubitet? Ποιος μπορεί να αμφιβάλλει γι' αυτό;

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. **Να αναγνωριστούν όλες οι ευθείες ερωτήσεις του κειμένου (εισαγωγή και εκφορά)**

II. **Να αναγνωριστούν οι παρακάτω ευθείες ερωτήσεις (εισαγωγή, εκφορά)**
Quid est, mea Tertia? Cur tristis es? Quid tibi accĭdit (μάθ. XII)
Ego non cognosco vocem tuam? (μάθ. XXIV· γιατί λείπει το ερωτ. μόριο;)
Visne scire quid Nasīca responderit? (μάθ. XXIV)
Tu mihi ipsi non credis? (μάθ. XXIV· γιατί λείπει το ερωτ. μόριο;)
Quin, homo inepte, taces? (μάθ. XLI)

III. **Να μετατραπούν οι παρακάτω προτάσεις σε διμελείς ευθείες ερωτήσεις όπως στο παράδειγμα που ακολουθεί: Puer scribit. Puer legit = Utrum scribit puer an legit? (και με τους άλλους δύο τρόπους).**
Mea vita felix est. Mea vita infelix est.
Illa mater Pauli est. Illa soror Pauli est.

IV. **Να μετατραπούν οι παρακάτω προτάσεις σε ευθείες ερωτήσεις με το num ή το nonne ανάλογα με το περιεχόμενό τους.**
Deum ipsum vidisti.
Vita nostra brevis est.
Pacem amāmus.
Bellum odimus (μισούμε)

V. **Να μεταφραστούν στα λατινικά οι παρακάτω προτάσεις:**

Μήπως δεν είναι δυστυχισμένα τα γερατειά;
Αυτός είναι ο αδελφός σου ή ο φίλος σου;

Μια βολική εξήγηση!

Augustus praefecto, quem cum ignominiā mittēbat, subinde interponenti precibus: «Ouid respondēbo patri meo?» dixit «Die me tibi displicuisse».

(Κοϊντιλιανός 6, 3, 64)

Ένας αξιωματούχος, που ο Αύγουστος τον απέλυσε με ατιμωτικό τρόπο, είπε ικετευτικά στον αυτοκράτορα: «Τι εξήγηση θα δώσω στον πατέρα μου;» Τότε ο Αύγουστος του απάντησε: «Πες του πως σε απογοήτευσα!»

ΜΑΘΗΜΑ XLIV LECTIO QUARTA ET QUADRAGESIMA

Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΤΥΡΑΝΝΩΝ

Στα χρόνια του Κικέρωνα η λέξη «τύραννος» (tyrannus) έχει πάψει πια να ορίζει το φορέα της συγκεκριμένης μορφής πολιτεύματος που συναντάμε στην Ελλάδα του 7ου, 6ου, και 5ου αιώνα π.Χ. Ο όρος χρησιμοποιείται σχεδόν ως συνώνυμο του rex (βλ. την εισ. στο μάθ. IX.), για να χαρακτηρίσει αυτόν που -σύμφωνα με την άποψη κάποιου- επιβουλεύεται τη δημοκρατία ή ασκεί την πολιτική εξουσία σε βάρος του λαού και χωρίς τον παραμικρό ηθικό φραγμό. Ο ίδιος ο Κικέρωνας χαρακτηρίζει ως «τυράννους» πολλούς σύγχρονούς του πολιτικούς και αναγκάζεται να υπερασπίσει τον εαυτό του απέναντι στην ίδια κατηγορία.

Το απόσπασμα που ακολουθεί προέρχεται από το έργο του Κικέρωνα «Για τη φιλία» (De amicitia), γραμμένο το 44 π.Χ. Στο χωρίο αυτό ο φιλόσοφος εξηγεί πως οι σχέσεις των τυράννων με το περιβάλλον τους είναι από τη φύση τους καταδικασμένες στην αμοιβαία καχυποψία, που αποκλείει τη δημιουργία δεσμών πραγματικής φιλίας.

Haec est tyrannōrum vita, in quā nulla fides, nulla caritas, nulla fiducia benevolentiae stabilis esse potest: tyrannis omnia semper suspecta atque sollicita sunt; nullus locus amicitiae eis est. Nescio enim quis* possit diligere eum, quem metuat, aut eum, a quo se metui putet. Coluntur tamen simulatiōne dumtaxat ad tempus. Quodsi forte, ut fit plerumque, cecidērunt, tum intellegitur, quam* fuerint inopes amicōrum. Hoc est quod Tarquinium dixisse ferunt exulantem: «Tum

intellexi, quos* fīdos amīcos habuissem, quos* infīdos, cum iam neutris gratiam referre poteram».

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

tyrannus -i ≤ τύραννος
fides -ei (θ.) εμπιστοσύνη
caritas -ātis (θ.) αγάπη, στοργή(1)
fiducia -ae πίστη
benevolentia -ae ευμένεια, καλή θέληση, εύνοια(2).
nulla fiducia stabilis benevolentiae (γεν.) καμία πίστη σε σταθερή (διαρκή) φιλία
stabilis -is -e ≃ σταθερός(3)
suspectus -a -um (μτχ. του **suspicio**) ύποπτος(4)
nullus locus amicitiae eis est δεν έχει θέση η φιλία σε αυτούς
nescio, 4(ne + scio) αγνοώ, δεν ξέρω(5)
metuo, metui, metūtum, metuĕre, 3 φοβάμαι(6)
colo σέβομαι· **coluntur** ενν. οι τύραννοι
simulatio -ōnis προσποίηση, υποκρισία(7).
simulatiōne (αφ.) υποκριτικά
dumtaxat (επίρρ.) μόνο, τουλάχιστον
ad tempus για κάποιο χρονικό διάστημα· **coluntur...**
ad tempus στους τυράννους δείχνουν (οι γύρω τους) εντούτοις υποκριτικό σεβασμό, τουλάχιστον για κάποιο χρονικό διάστημα **quodsi** (σύνδ. υποθ.) αν όμως
forte ίσως
ut fit plerumque (παρενθ. παραβολική πρόταση) όπως συμβαίνει συνήθως
quodsi... cecidērunt, tum intellegitur υποθ. λόγος του πραγματικού

inops -opis (+ γεν.) αυτός που έχει έλλειψη από κάτι[8]
quam... amicōrum πόσο τους έλλειπαν οι φίλοι
Tarquinius βλ. το μάθ. IX, εισ.
fīdus -a -um πιστός[9]
infīdus -a -um άπιστος, αβέβαιος, ψεύτικος[9]
neuter -tra -trum (αντ. επίθ.· βλ. το μάθ. L) ούτε ο ένας ούτε ο άλλος· **neutris** δοτ.
gratia -ae εύνοια, χάρη
refero ανταποδίδω· **gratiam refero alicui** ανταποδίδω τη χάρη σε κάποιον
tum... cum (χρον. πρότ.) τότε... όταν

Ετυμολογικά: 1. < carus = αγαπητός 2. < bene-volo 3. > stabilitas· πρβ. stabilio 4. suspicio -ōnis = υποψία 5. nescius 6. < metus 7. < simulo· πρβ. dis-simulo 8. inopia, copia, opes 9. fides, fiducia, con-fido· πείθω, πίστις, πιθανός.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Οι **πλάγιες ερωτήσεις** περιέχουν ερώτηση εξαρτημένη από ρήματα ερωτηματικά (rogo), λεκτικά (doceo), γνωστικά (scio), αποπειρατικά (tempto) κτλ. Είναι προτάσεις **ουσιαστικές**· ισοδυναμούν δηλ. με ουσιαστικό και χρησιμεύουν ως αντικείμενο, υποκείμενο ή επεξήγηση. Εισάγονται με ερωτηματικά μόρια και με ερωτηματικές και αναφορικές αντωνυμίες και επιρρήματα (βλ. τις ευθείες ερωτήσεις, μάθ. XLIII). Εκφέρονται πάντοτε με **υποτακτική**, γιατί θεωρείται ότι η εξάρτηση δίνει υποκειμενική χροιά στο περιεχόμενο της πρότασης (αντίθετα στα ελληνικά χρησιμοποιούνται διάφορες εγκλίσεις, ανάλογα με το περιεχόμενο της πρότασης).

Ισχύουν οι κανόνες της ακολουθίας των χρόνων (βλ. το μάθ. XXIII). Παραδείγματα:

Ευθεία ερώτηση	Πλάγια ερώτηση
Quid facis?	Rogat (-ābit) quid facias
	Rogābat (-āvit, -averat) quid faceres
Quid fecisti?	Rogat (-ābit) quid feceris
	Rogābat (-āvit, -averat) quid fecisses
Quid facies?	Rogat (-ābit) quid factūrus sis
	Rogābat (-āvit, -averat) quid fac ūrus esses

2. Στις πλάγιες ερωτήσεις το num και το -nĕ χρησιμοποιούνται χωρίς διαφορά στη σημασία (= αν)· το nonnĕ (αν δεν) χρησιμοποιείται συνήθως μόνο μετά το ρήμα quaero. Στις διμελείς πλάγιες ερωτήσεις το «ή όχι» εκφράζεται με το necnĕ (στις ευθείες με το an non)

Ευθεία ερώτηση	Πλάγια ερώτηση
Estne frater tuus intus?	Rogat sitne (num sit) frater tuus intus
Num est una omnium facies?	Rogat sitne (num sit) una omnium facies
Nonne canis lupo similis est?	Quaerit ex te nonne canis lupo similis sit.

3. **Πλάγιες ερωτήσεις εισάγονται και με το si (στην ελληνική με τα εἰ, ἐάν, ἄν, ἤν) μετά από ρήματα που σημαίνουν αναμονή (exspecto) ή απόπειρα (conor, tempto). Επίσης εισάγονται με το an (an non) μετά**

τα: haud scio, nescio (αγνοώ), dubito (αμφιβάλλω), incertum est (είναι αβέβαιο).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να αναγνωριστούν οι πλάγιες ερωτήσεις του κειμένου (εξάρτηση, εισαγωγή, εκφορά, ακολουθία)
II. Να μετατραπούν οι πλάγιες ερωτήσεις του κειμένου σε ευθείες.
III. Να μετατραπούν σε πλάγιες οι παρακάτω ευθείες ερωτήσεις (εξάρτηση πρώτα από το rogat και μετά από το rogāvit).
Quae est tyrannōrum vita?
Num est ulla fides in tyrannōrum vitā?
Utrum tyrannis omnia suspecta sunt an non?
Cur tyrannis omnia suspecta sunt?
Nonne tyrannis omnia suspecta sunt? (εξάρτηση από το quaerit, quaerēbat ex te)
IV. Intellegitur, ferunt: να γίνει χρονική αντικατάσταση
V. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Ρωτά αν οι τύραννοι έχουν φίλους.
Ρωτούσε αν οι τύραννοι έχουν φίλους.

Το δίλημμα του Κικέρωνα

Cicero Attico scripsit de Pompēio et Caesare:
«Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo»

(Κοϊντιλιανός 6,3,109)

Ο Κικέρωνας έγραψε στον Αττικό για τον Πομπήιο και τον Καίσαρα: «Ξέρω ποιον ν' αποφύγω, αλλά δεν ξέρω με ποιον να συμπαραταχθώ».

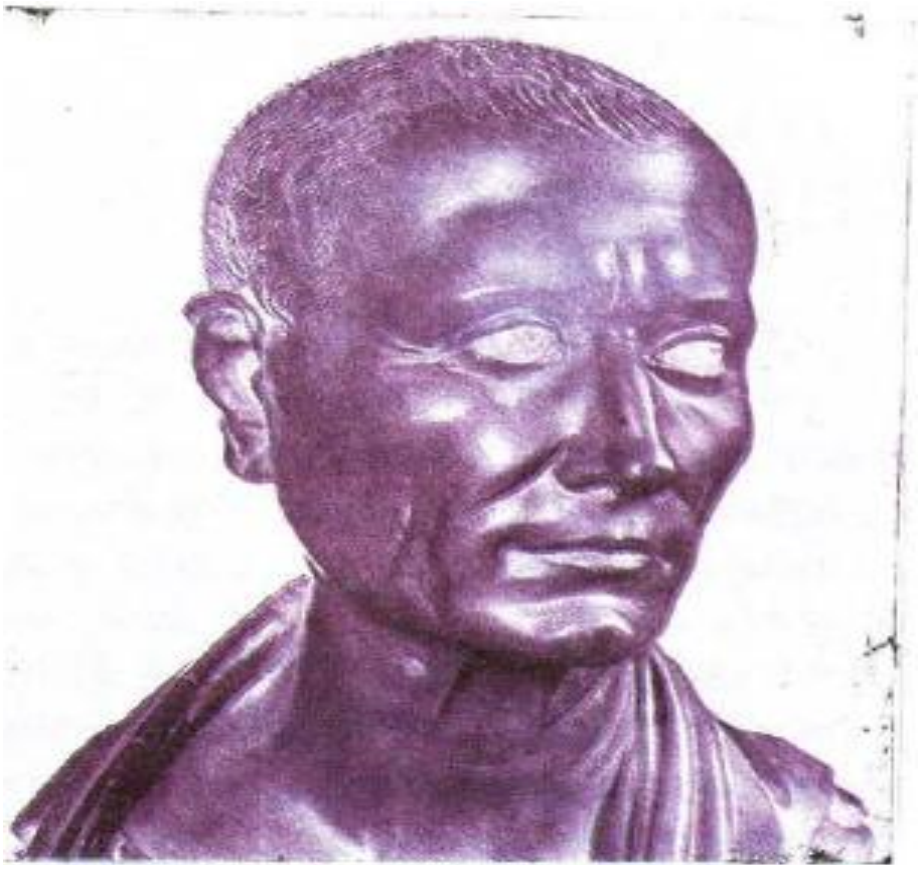
ΜΑΘΗΜΑ XLV LECTIO QUINTA ET QUADRAGESIMA

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΑΝΑΠΤΕΡΩΝΕΙ ΤΟ ΗΘΙΚΟ ΤΩΝ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΩΝ

Μετά την κατάκτηση της Ελλάδας οι Ρωμαίοι όχι μόνο δεν προχώρησαν σε διωγμό της ελληνικής γλώσσας αλλά, αντίθετα, της έδωσαν μια ισότιμη θέση δίπλα στη δική τους γλώσσα. Η πολιτική αυτή της Ρώμης υπαγορεύτηκε, ανάμεσα στα άλλα, και από λόγους πρακτικούς, δεδομένου ότι οι νότιες και ανατολικές περιοχές της αυτοκρατορίας ήταν ελληνόφωνες. Από το 2ο αιώνα π.Χ. μέχρι και το τέλος της αυτοκρατορίας ίσχυε η διγλωσσία στην εκπαίδευση, και μάλιστα η εκμάθηση της ελληνικής και της λατινικής γινόταν παράλληλα. Κάθε καλλιεργημένος Ρωμαίος έπρεπε να γνωρίζει άπταιστα τις δύο γλώσσες και συχνά συνέχιζε τις σπουδές του στα διάφορα κέντρα του ελληνισμού με τους καλύτερους Έλληνες δασκάλους. Στο παρακάτω κείμενο ο Ιούλιος Καίσαρας, άριστος γνώστης της ελληνικής -παραδίδεται ότι τη στιγμή της δολοφονίας του απευθύνθηκε στο Βρούτο με τα λόγια «καὶ σὺ, τέκνον;»- στέλνει επιστολή γραμμένη (για λόγους ασφάλειας) στην ελληνική στον αξιωματικό του Κόιντο Τύλλιο Κικέρωνα, που το στρατόπεδό του πολιορκείται από τον Αμβιόριγα κάπου στο σημερινό Βέλγιο.

Caesar ex captīvis cognoscit quae apud Cicerōnem gerantur quantōque in periculo res sit. Tum cuidam ex equitibus Gallis persuādet ut* ad Cicerōnem epistulam deferat. Curat et providet nē*, interceptā epistulā, nostra consilia ab hostibus cognoscantur. Quam ob rem epistulam conscriptam Graecis litteris mittit. Legātum

monet ut*, si adīre non possit, epistulam ad amentum tragulae adliget et intra castra abiciat. In litteris scribit se cum legionibus celeriter adfore. Gallus, periculum veritus, constituit ut* tragulam mitteret. Haec casu ad turrim adhaesit et tertio post die a quodam milite conspicitur et ad Cicerōnem defertur. Ille epistulam perlegit militesque adhortātur ut* salūtem sperent.

Ο Γάιος Ιούλιος Καίσαρας (από την Αίγυπτο· μέσα του 1ου αι. π.Χ.).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

quae... gerantur, quantōque... sit πλάγιες ερωτήσεις
apud Cicerōnem στο στρατόπεδο του Κικέρωνα
persuadeo, -suāsi, -suāsum, -suadēre, 2 (per + suadeo· + δοτ. και βουλ. πρόταση) πείθω κάποιον να κάνει κάτι(1)
defero μεταφέρω
curo (+ βουλητ. πρότ.) φροντίζω να
provideo, -vīdi, -vīsum, -vidēre, 2 (+ βουλητ. πρότ.) προνοώ, μεριμνώ(2)
nē (σύνδ. βουλητ.) να μη
intercipio, -cēpi, -ceptum, -cipĕre, 3 (inter + capio) αρπάζω κάτι πριν φθάσει στον προορισμό του
consilium -ii (i) σχέδιο
conscrībo, -scripsi, -scriptum, -scribĕre, 3 γράφω
Graecis litteris (με ελληνικά γράμματα) στα ελληνικά
moneo συμβουλεύω, καθοδηγώ (+ βουλητ. πρότ.)
adeo, -ii, -itum, -īre, 4 πλησιάζω
amentum -i ιμάντας, λουρί
tragula -ae είδος ακοντίου (δεμένο με λουρί, με τη βοήθεια του οποίου το έριχναν(3))
celeriter (επίρρ.) γρήγορα(4)
adsum, -fui, -esse (ad + sum) είμαι παρών· έρχομαι·
adfŏre = adfutūrum esse
vereor, veritus sum, verēri, αποθ. 2 φοβάμαι(5)
constituo (+ βουλητ. πρότ.) αποφασίζω
casu (αφ. του **casus**) τυχαία
turris -is (θ.) πύργος(6)
adhaeresco -haesi, -haesum, -haerescĕre, 3 (ad + haeresco) προσκολλιέμαι, καρφώνομαι
tertio post die = post tertium diem

conspicio, -spexi, -spectum, -spicĕre, 3* (cum + *specio) βλέπω (πέφτει το βλέμμα μου)[7]
perlego, -lēgi, -lectum, -legĕre, 3 (per + lego) διαβάζω μέχρι το τέλος
adhortor, αποθ. 1 (**ad + hortor·** + βουλητ. πρότ.) προτρέπω

Ετυμολογικά: 1. κυρ. «παρουσιάζω κάτι ως ευχάριστο»· πρβ. suavis - ἡδύς 2. πρβ. prudentia < providentia 3. < traho 4. < celer = γρήγορος· πρβ. κέλητας = γρήγορο άλογο· 5. κυρ. «βλέπω με φόβο»· πρβ. ὁράω < Fοράω. 6. ≃ τύρρις, τύρσις 7 > conspectus.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Οι **βουλητικές προτάσεις** είναι **ουσιαστικές** προτάσεις εξαρτώμενες από ρήματα που σημαίνουν βούληση, της οποίας το περιεχόμενο εκφράζουν. Χρησιμεύουν **ως υποκείμενο ή αντικείμενο** ρημάτων (ή εκφράσεων) που σημαίνουν: διατάζω, ζητώ, παρακαλώ, προτρέπω, πείθω, αποφασίζω, επιτρέπω, φροντίζω κλπ. Εισάγονται με το **ut**(= να) και οι αρνητικές με το **nē** (σπανιότερα με το **quominus**), όπως δηλ. και οι τελικές προτάσεις. Εκφέρονται πάντοτε με **υποτακτική,** γιατί το περιεχόμενό τους είναι απλώς επιθυμητό.

2. **Ακολουθία των χρόνων.** Οι προτάσεις αυτές εκφέρονται με την υποτακτική του **ενεστώτα** (μετά από αρκτικό χρόνο) ή με την υποτακτική του **παρατατικού** (μετά από ιστορικό χρόνο), όπως δηλ. και οι τελικές. Π.χ.

hortor te ut scribas σε προτρέπω να γράψεις
hortābar te nē scriberes σε προέτρεπα να μη γράψεις.

3. Οι βουλητικές προτάσεις δεν πρέπει να συγχέονται με τις τελικές που είναι επιρρηματικές. Αντιστοιχούν γενικά προς το τελικό απαρέμφατο της αρχ. ελληνικής· οι βουλητικές που ακολουθούν μετά από ρήματα που σημαίνουν φροντίζω αντιστοιχούν προς τις πλάγιες ερωτηματικές της ελληνικής· π.χ. curat ne nostra consilia cognoscantur φροντίζει να μη μαθευτούν τα σχέδιά μας· πρβ. ἐπιμελεῖται ὅπως βέλτιστοι ἔσονται οἱ πολῖται. Αρκετά από τα ρήματα από τα οποία εξαρτώνται βουλητικές προτάσεις συντάσσονται και με τελικό απαρέμφατο· π.χ. constituit ut tragulam mitteret = constituit tragulam mittere.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. **Να αναγνωριστούν οι βουλητικές προτάσεις του κειμένου (εξάρτηση, εισαγωγή, εκφορά, ακολουθία).**
II. **Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι τελικές και ποιες βουλητικές;**
Id exemplum sutōrem incitātit, ut corvum docēret (μάθ. XXIX)
Senātum coēgerat, ut C. Marius hostis iudicarētur (μάθ. XL)
Tace, ut consequāris, quod vis (μάθ. XLI)
III. **Να μετατραπούν οι παρακάτω κύριες προτάσεις σε βουλητικές, εξαρτώμενες από το ρήμα που είναι μέσα σε παρένθεση. Προσοχή στην ακολουθία των χρόνων!**
Epistulam conscriptam Graecis litteris mittit

(Caesar constituit πρκ.)
Coriolānus ab urbe castra movit (Mater persuādet + δοτ.)
Coriolānus ab urbe castra movit (Mater orāvit)
Cavēte periculum! (Moneo vos)
Fiduciam deponite! (Hortor vos)
Opibus urbis nolīte confidere! (Moneo vos)
Noli Rōmam oppugnāre! (Moneo te)
Σημ. Για την προσταγή και την απαγόρευση βλ. το μάθ. XXV· βλ. επίσης το μάθ. XLVIII Π2β.

IV. Cognoscantur: να γίνει χρονική αντικατάσταση.
Quodam milite να κλιθούν μαζί στον ενικό.

V. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Σε παρακαλώ (oro) να έρθεις
Σε παρακάλεσα να μην έρθεις

Τα θέλει τζάμπα!

Exigis ut donem nostros tibi, Quinte, libellos.
Non habeo, sed habet bibliopōla Tryphon.

(Μαρτιάλης 4, 72)

Με πιέζεις να σου δώσω τα ποιήματά μου, Κόιντε.
Δεν τα'χω, τα'χει όμως ο Τρύφωνας ο βιβλιοπώλης!

ΜΑΘΗΜΑ XLVI LECTIO SEXTA ET QUADRAGESIMA

ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ ΜΠΑΙΝΕΙ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ ΑΤΟΜΙΚΟ

Στην αρχή του παρακάτω αποσπάσματος από το έργο του «De Finibus» ο Κικέρωνας αναπτύσσει τη φιλοσοφική θεωρία -που ήταν ιδιαίτερα προσφιλής στους Στωικούς- ότι το σύμπαν, αποτελεί ένα είδος πολιτείας κοινής για τους θεούς και τους ανθρώπους, και συμπεραίνει πως υποχρέωση του κάθε ατόμου είναι να τοποθετεί το καλό του συνόλου πάνω από την ατομική του ωφέλεια. Την υποχρέωση αυτή την εξειδικεύει στη συνέχεια αναφερόμενος στην τήρηση των νόμων, που αποσκοπούν στη γενική ευημερία, και στην αυτοθυσία για τη διαφύλαξη της ακεραιότητας της πατρίδας (βλ. και τις εισ. στα μαθ. VI και XXII).

Philosophi mundum censent regi numine deōrum; eum esse putant quasi commūnem urbem et civitātem hominum et deōrum, et unum quemque nostrum eius mundi esse partem; ex quo illud natūrā consequitur, ut* commūnem utilitātem nostrae anteponāmus. Ut enim leges omnium salūtem singulōrum salūti antepōnunt, sic vir bonus et sapiens et legibus parens consulit utilitāti omnium plus quam unīus alicuius aut suae. Nec magis vituperandus est proditor patriae quam proditor commūnis utilitātis, aut commūnis salūtis desertor propter suam utilitātem et salūtem. Ex quo fit, ut* laudandus is sit, qui pro re publicā cadat, quod decet cariōrem nobis esse patriam quam nosmet ipsos.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

philosophies -i ≤ φιλόσοφος
mundus -i κόσμος
censeo, censui, censum, censēre, 2 (+ απαρ.) πιστεύω, νομίζω
regi απαρ. του παθ. ενεστ. του **rego, rexi, rectum, regĕre**, 3 κυβερνώ[1]
numen -inis (ουδ.) η βούληση της θεότητας[2]· **numen deōrum** η θεία βούληση· **numine** ποιητ. αίτιο
eum = mundum
quasi (κάτι) σαν
unusquique, unaquaeque, unumquidque (unumquodque) (αντ. αόρ.) ο καθένας ξεχωριστά
nostrum (γεν. διαιρ.) από εμάς
ex quo από αυτό το δεδομένο
consequitur (απρόσ.) προκύπτει, συνεπάγεται
natūrā από τη φύση·
ex quo ...consequitur: από αυτό το δεδομένο προκύπτει (αυτό συνεπάγεται)
ut ... anteponāmus ουσ. συμπερ. πρόταση ως επεξήγηση του **illud**
utilitas -ātis (θ.) ωφέλεια, το καλό, ευημερία[3]
antepōno, -posui, -positum, -ponĕre, 3 (**ante + pono**· + αιτ. και δοτ.) προκρίνω, βάζω κάτι πάνω από κάτι άλλο
ut ... anteponāmus (την υποχρέωσή μας) να βάζουμε το γενικό καλό πάνω από το ατομικό
ut ... antepōnunt παραβολ. πρόταση
singuli -ae -a το κάθε άτομο ξεχωριστά[4]· **omnium salus** η γενική ευημερία (αντίθ. **singulōrum salus**)
unus aliquis ένας οποιοσδήποτε
plus quam περισσότερο παρά

vir bonus ... suae ο σωστός άνθρωπος φροντίζει περισσότερο για την ευημερία του συνόλου παρά για την ευημερία ενός οποιουδήποτε ατόμου ή τη δική του
magis πιο πολύ
vitupero, 1 επικρίνω
proditor -ōris (αρσ.) ≃ προδότης[5]
desertor -ōris (αρσ.) λιποτάκτης[6]
nec magis ... salūtem και δεν πρέπει να επικρίνεται περισσότερο ο προδότης της πατρίδας παρά ο προδότης του κοινού συμφέροντος ή όποιος λιποτακτεί από τη γενική ευημερία για χάρη της ατομικής του ωφέλειας και ευημερίας
fit (απρόσ. + ουσ. συμπ. πρόταση) συμβαίνει ώστε
quod ... ipsos αιτιολ. πρόταση
decet, decuit, decere, 2 (απρόσ. + απαρ.) αρμόζει[7]
carus -a -um αγαπητός[8]
nobis σε εμάς (δοτ. στο **cariōrem**)
nosmet (**met** επιτ.) ipsos εμείς οι ίδιοι.

Ετυμολογικά: 1. rex, regīna 2. κυρ. «νεύμα»· πρβ. νεύ-ω, νεύ-μα. 3. < utilis· πρβ. utor, usus 4. > singulāris 5. prodo ≃ προδίδω 6. < desero 7. πρβ. dedecus 8. > caritas

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Οι **ουσιαστικές συμπερασματικές** προτάσεις (πρβ. τις επιρρηματικές συμπερασματικές, μάθ. XXXVII) εισάγονται με το ut (οι αρνητ. με το ut non, ut nemo, ut numquam κτλ.). Εκφέρονται με την **υποτακτική του ενεστώτα** (μετά από αρκτικούς χρόνους) ή του **παρατατικού** (μετά από ιστορικούς χρόνους), όπως δηλ. και οι

τελικές, επιρρ. συμπερασματικές και βουλητικές προτάσεις.

2. Οι προτάσεις αυτές εκφράζουν (α) Αποτέλεσμα ή συνέπεια: χρησιμεύουν ως **αντικείμενο** ρημάτων που σημαίνουν «κατορθώνω»· π.χ. facio, efficio, perficio, κτλ. επίσης χρησιμεύουν ως **υποκείμενο** απρόσωπων ρημάτων που σημαίνουν «προκύπτει ότι» ή «βγαίνει το συμπέρασμα», όπως efficitur, (con)sequitur κτλ. (β) Γεγονός, συμβάν: χρησιμεύουν ως **υποκείμενο** απρόσωπων ρημάτων που σημαίνουν «συμβαίνει», όπως fit, accīdit, evenit, contingit κτλ. (γ) Κάτι που α π ο μ έ ν ε ι ή υ π ο λ ε ί π ε τ α ι: χρησιμεύουν ως **υποκείμενο** απρόσωπων ρημάτων ή εκφράσεων που σημαίνουν «απομένει» ή «υπολείπεται», όπως restat, relinquitur, reliquum est κτλ. (δ) Τέλος χρησιμεύουν ως **υποκείμενο** α π ρ ό σ ω π ω ν ε κ φ ρ ά σ ε ω ν όπως satis est (φτάνει), tempus est (είναι καιρός), lex est (είναι νόμος), mos (consuetūdo) est (είναι συνήθεια) κτλ. Π.χ. Effēcit ut nautae inter se pugnārent (τα) κατάφερε ώστε οι ναύτες να πολεμήσουν μεταξύ τους.

Accĭdit ut ego ipse illĭc manērem συνέβη να μείνω εγώ ο ίδιος εκεί

Restat ut Brutum videāmus απομένει να δούμε το Βρούτο

Tempus est ut legāti abeant είναι καιρός να φύγουν οι απεσταλμένοι.

Οι προτάσεις αυτές αντιστοιχούν γενικά προς το τελικό απαρέμφατο της ελληνικής, που χρησιμεύει ως αντικείμενο ή υποκείμενο ρημάτων και εκφράσεων όπως: διαπράττομαι, κατεργάζομαι, ποιῶ· συμβαίνει· ὥρα (καιρὸς) ἐστί κτλ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να αναγνωριστούν οι ουσιαστικές συμπερασματικές προτάσεις του κειμένου (εξάρτηση, εισαγωγή, εκφορά, ακολουθία των χρόνων)

II. Να μετατραπούν οι κύριες προτάσεις σε ουσιαστικές συμπερασματικές ως υποκείμενο ή αντικείμενο των ρημάτων ή εκφράσεων που βρίσκονται μέσα σε παρένθεση.
Vituperandus est proditor patriae (sequitur)
Cicero in periculo erat (evēnit πρκ.)
Epistula ad Cicerōnem pervēnit (Gallus effēcit)
Pauca de sapiente dicam (relinquitur)
(Germāni) in fluminibus lavantur (Est consuetūdo Germanōrum)

III. Eum...deōrum: να γίνει συντακτική ανάλυση

IV. Ut... antepōnunt: τι είδους πρόταση είναι; ποια λέξη της κύριας πρότασης μας βοηθάει να τη χαρακτηρίσουμε;

V. Να μεταφραστούν οι παρακάτω προτάσεις στα λατινικά:
Συμβαίνει να μη βρίσκεται σπίτι (domi sum)
Ο Κάμιλλος κατόρθωσε να ελευθερωθεί (liberor) η Ρώμη.

Πώς να μην πεθάνετε απ' την πείνα!

Profēcit poto Mithridātes saepe venēno
toxica ne possent[1] saeva nocēre sibi.
Tu quoque cavisti cenando tam male semper
ne possis umquam, Cinna, perīre fame.

(Μαρτιάλης 5, 76)

Με το να παίρνει συχνά δηλητήριο ο Μιθριδάτης
κατάφερε να μην τον πιάνουν οι τοξικές ουσίες.
Έτσι κι εσύ, Κίννα: φρόντισες πάντα να υποσιτίζε-
σαι,
για να μη φοβάσαι το θάνατο από πείνα!

1. ne possent (ποιητ.) = ut non possent.

ΜΑΘΗΜΑ XLVII LECTIO SEPTIMA ET QUADRAGESIMA

Ο ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ ΚΑΙ Η ΦΙΛΑΡΕΣΚΕΙΑ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΑΣ

Η Ιουλία ήταν το μοναχοπαίδι του Αυγούστου από τον πρώτο του γάμο. Η ίδια έκανε τρεις γάμους -όλους στα πλαίσια της επιδίωξης του Αυτοκράτορα να λύσει το πρόβλημα της διαδοχής του. Το έτος 2 π.Χ. ο Αύγουστος την εξόρισε για λόγους «ανηθικότητας» στην Pandateria, ένα νησάκι στο Τυρηνικό πέλαγος. Αργότερα της επιτράπηκε να εγκατασταθεί στο Ρήγιο. Πέθανε στην εξορία το 14 μ.Χ. Η υπερβολική σκληρότητα του Αυγούστου απέναντί της ίσως κρύβει πίσω της κάποια πολιτική σκοπιμότητα: πιθανόν να θέλησε να τιμωρήσει παραδειγματικά ένα μέλος της οικογένειάς του που η συμπεριφορά του ερχόταν σε αντίθεση με την ηθική νομοθεσία του· είναι επίσης πιθανό ότι η Ιουλία είχε αποκτήσει πολιτική δύναμη που την έκαμε επικίνδυνη στα μάτια του αυτοκράτορα. Ο Μακρόβιος (5ος αιώνας μ.Χ.) επαινεί την Ιουλία για τη μεγάλη της μόρφωση και για την ευγένεια και την ηπιότητα του χαρακτήρα της. Ακολουθεί ένα χαριτωμένο στιγμιότυπο ανάμεσα στον αυτοκράτορα και την κόρη του, από το οποίο φαίνεται η αδυναμία που της είχε ο Αύγουστος αρχικά.

Iulia, Augusti filia, matūre habēre coeperat canos, quos legere secrēte solēbat. Hac re audītā Augustus voluit filiam deterrēre quominus* id faceret. Eo consilio aliquando repente intervēnit oppressitque ornatrīces. Etsi super vestem eārum deprehendit canos, tamen Augustus dissimulāvit eos vidisse et aliis sermonibus tempus extraxit, donec induxit mentiōnem aetātis. Tum

interrogāvit filiam, utrum post aliquot annos cana esse mallet an calva. Cum illa respondisset «ego, pater, cana esse malo», mendacium illi pater obiēcit: «Non dubito quin* calva esse nolis. Quid ergo non times nē* istae te calvam faciant?»

Παράσταση από την Ara Pacis όπου απεικονίζονται ο Αγρίππας, ο Γάιος Καίσαρας, η Ιουλία και η Λιβία (13-9 π.Χ.).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

matūre (επίρρ.) πρόωρα[1]
canus -a -um άσπρος· ασπρομάλλης· **cani -ōrum** άσπρες τρίχες
legō μαζεύω, κόβω, βγάζω
secrēte (επίρρ.) (στα) κρυφά[2]
deterreo, -terrui, -territum, -terrēre, 2 **(de + terreo)** αποθαρρύνω[3]
eo consilio με αυτό το σχέδιο
intervenio, -vēni, -ventum, -venīre, 4 παρεμβαίνω· εμφανίζομαι απρόοπτα
opprimo, -pressi, -pressum, -primĕre, 3 **(ob + premo)** πιάνω επ' αυτοφώρω
ornatrix -trīcis (θ.) κομμώτρια[4]
super (προθ. + αιτ.) πάνω σε[5]
vestis -is (θ.) φόρεμα[6]
deprehendo, -ndi, -nsum, -ndĕre, 3 **(de + prehendo)** πιάνω· ανακαλύπτω
dissimulo, 1 προσποιούμαι ότι δεν·[7]
extraho παρατείνω·
aliis sermonibus με άλλες κουβέντες
tempus -oris (ουδ.) χρόνος[8]
donec ωσότου, ώσπου
indūco, -duxi, -ductum, -ducĕre, 3 **(in + duco)** εισάγω, φέρνω για συζήτηση

mentio -ōnis (θ.) μνεία· **indūxit aetātis mentiōnem** έφερε τη συζήτηση στην ηλικία (της Ιουλίας)
utrum... an (διμελ. ερωτ.) αν... ή
utrum... an (διμελ. ερώτ.) μερικοί
calvus -a -um φαλακρός
mendacium -ii(i) ψέμα
obicio, -iēci, -iectum, -icĕre, 3* προβάλλω αντίρρηση (αντίθετο επιχείρημα)· **mendacium obiēcit** πρόβαλε ψεύτικο επιχείρημα
dubito, 1 αμφιβάλλω
quid ergo γιατί λοιπόν;

Ετυμολογικά: 1. < matūrus· πρβ. immatūrus 2. < secrētus, μτχ. του secerno 3. terror 4. ornamentum· orno = κοσμώ 5. > supero 6. ≃ ἐσθής· ἕν-νυ- μι < Fεσ-νυ-μι· πρβ. βεστιάριο < vesti-arium 7. simulo 8. πρβ. τέμπο << ιτ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Ενδοιαστικές προτάσεις** λέγονται οι **ουσιαστικές** προτάσεις που εκφράζουν φόβο για ενδεχόμενο κακό ή δυσάρεστο γεγονός. Χρησιμεύουν ως αντικείμενο ρημάτων που σημαίνουν «φοβάμαι» (vereor, metuo, timeo κτλ.) Όταν ο φόβος είναι **μήπως γίνει** κάτι, εισάγονται με το nē (= μη, μήπως· αρχ. μή). Όταν ο φόβος είναι **μήπως δε γίνει** κάτι, εισάγονται με το nē non ή το ut (= μη δεν, μήπως δεν αρχ. μή οὐ). Εκφέρονται πάντοτε με **υποτακτική**, επειδή, όπως αναφέρεται παραπάνω, το περιεχόμενό τους αφορά κάτι το ενδεχόμενο ή πιθανό. (Οι ενδοιαστικές προτάσεις της ελληνικής εκφέρονται με υποτακτική, ευκτική του πλάγιου λόγου, ακόμα και με οριστική). Π.χ timeo nē veniat φοβάμαι μήπως έλθει

(πρβ. δέδοικα μὴ ἐπιλαθώμεθα τῆς ὁδοῦ)· verēbar nē non (ut) venīret φοβόμουνα μήπως δεν έλθει (πρβ. δέδιμεν μὴ οὐ βέβαιοι ἦτε).

2. Από ρήματα που σημαίνουν «**εμποδίζω**» (impedio, prohibeo, deterreo) ή «**αρνούμαι**» (recūso) εξαρτώνται ουσιαστικές προτάσεις που εισάγονται με το quominus (να) ή το nē (να) (ανάλογα με το ρήμα). Όταν τα ρήματα αυτά συνοδεύονται από **άρνηση**, συχνά (και πάλι ανάλογα με το ρήμα) οι σύνδεσμοι quominus και nē αντικαθίστανται από το quin (να). Οι προτάσεις αυτές δεν έχουν μια ειδική ονομασία: μπορούμε να τις λέμε «**προτάσεις του quominus και του quin**» (στην ελληνική μετά από τέτοια ρήματα ακολουθεί τελικό απαρέμφατο). Εκφέρονται πάντοτε με **υποτακτική**, επειδή το περιεχόμενό τους εκφράζει την πρόθεση του υποκειμένου του ρήματος της κύριας πρότασης: π.χ. impedio illum quominus (ή nē) veniat τον εμποδίζω να έλθει· non prohibui illum quominus (ή quin) venīret δεν τον εμπόδισα να έλθει.

3. Προτάσεις του **quominus** και του **quin** ακολουθούν και μετά από εκφράσεις όπως: per me stat quominus (χάρη σε μένα δεν...), non multum abest quin (λίγο λείπει να...), facere non possum quin (δεν μπορώ να μη...). Τέλος, προτάσεις του quin ακολουθούν μετά από ρήματα ή εκφράσεις που σημαίνουν «δεν αμφιβάλλω (ότι)», όπως non dubito quin, non est dubium quin κτλ.

4. **Ακολουθία των χρόνων**: Οι παραπάνω προτάσεις (ενδοιαστικές και προτάσεις του quominus και του quin) εκφέρονται κατά κανόνα με την **υποτακτική του ενεστώτα** (μετά από α ρ κ τ ι κ ό χρόνο) ή **του παρατατι**

κού (μετά από ι σ τ ο ρ ι κ ό χρόνο), όπως δηλαδή και οι τελικές, βουλητικές και συμπερασματικές (επιρρηματικές και ουσιαστικές) προτάσεις. Ο φόβος και η βούληση (πρόθεση) είναι δηλ. ιδωμένα τη στιγμή που εμφανίζονται στο μυαλό του ομιλητή (συγχρονισμός της κύριας με τη δευτερεύουσα πρόταση) και όχι τη στιγμή της πιθανής πραγματοποίησής τους.

Συμβαίνει όμως να έχουμε και άλλους χρόνους, όπως την υποτακτική του **παρακειμένου**, όταν θεωρείται ότι το περιεχόμενο της δευτερ. πρότασης έχει ήδη πραγματοποιηθεί. Ειδικά όσον αφορά τις **ενδοιαστικές** προτάσεις, ενώ η αρχαία ελληνική χρησιμοποιεί την οριστική όταν ο φόβος προβάλλεται ως βεβαιότητα, αντίθετα η λατινική δ ι α τ η ρ ε ί τ η ν υ π ο τ α κ τ ι κ ή και α π ο δ ε σ μ ε ύ ε ι τ ο χ ρ ό ν ο (πρβ. και τις επιρρηματικές συμπερασματικές προτάσεις). Προσέξτε τη διαφορά: vereor nē hoc dicat φοβάμαι μήπως το πει (δεν ξέρω αν θα το πει)· vereor nē hoc dixerit φοβάμαι μήπως το είπε (πράγματι το είπε) (πρβ. φοβοῦμαι μὴ ἀληθές ᾖ -φοβοῦμαι μὴ ἀληθές ἐστιν).

5. **Ανακεφαλαίωση** των δευτερευουσών προτάσεων που εισάγονται με το ut

ut + οριστική	ut + υποτακτική
Χρονικές	Τελικές
Παραβολικές	Επιρρηματικές συμπερασματικές
	Ουσιαστικές συμπερασματικές
	Βουλητικές
	Ενδοιαστικές
	Παραχωρητικές

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να αναγνωριστούν οι ενδοιαστικές προτάσεις και οι προτάσεις του quominus και του quin που υπάρχουν στο κείμενο (εξάρτηση, εισαγωγή, εκφορά, ακολουθία των χρόνων).

II. Να μετατραπούν σε ενδοιαστικές ή προτάσεις του quominus και του quin οι παρακάτω κύριες προτάσεις (το ρήμα εξάρτησης υπάρχει στην παρένθεση)
Proditor patriae est (vereor nē)
Utilitāti omnium consulit (recusābat quominus)
Vir bonus est (non dubitābam quin)

III. Να προσδιοριστεί το είδος των παρακάτω προτάσεων που εισάγονται με το ut:
Gallo persuādet, ut epistulam ad Cicerōnem deferat (μάθ. XLV)
Senātum coēgerat, ut Marius hostis iudicarētur (μάθ. XL)
Tantus furor omnes invaserat, ut pugnāre cuperent (μάθ. XXXVII)
Aurum Manio Samnītes attulērunt, ut eo uterētur (μάθ. XXXVI)
Ita est, ut dicis.
Ut legāti ad Caesarem venērunt, pacem petivērunt.
Ut leges omnium salūtem singulōrum salūti antepōnunt, sic vir bonus utilitāti omnium consulit (μάθ. XLVI)

IV. Etsi... canos, utrum... calva: Να αναγνωριστούν οι προτάσεις.

V. Voluit, mallet: Να γίνει χρονική αντικατάσταση (για την κλίση του volo, του nolo και του malo βλ. τη Γραμματική).

VI. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Φοβάμαι μήπως δεν πει την αλήθεια (veritas, θ.)
Τον εμπόδισα να φύγει (abeo)

Όταν είσαι ο Αύγουστος, δε φοβάσαι μη χάσεις τη θέση σου στο θέατρο!

Eques Romānus, ad quem in spectaculis bibentem misisset Augustus, qui ei diceret «Ego, si prandere volo, domum eo» «Tu enim» inquit «non times *nē* locum *perdas*».

(Κοϊντιλιανός 6,3,63)

Ένας Ρωμαίος ιππέας έπινε στη διάρκεια κάποιου δημόσιου θεάματος. Ο Αύγουστος του έστειλε έναν ακόλουθό του για να του πει πως ο ίδιος, όταν θέλει να φάει, πηγαίνει σπίτι του. Τότε ο ιππέας απάντησε: «Εσύ όμως δε φοβάσαι μήπως χάσεις τη θέση σου!».

ΜΑΘΗΜΑ XLVIII LECTIO DUODEQUINQUAGESIMA

ΤΟ ΕΛΑΦΙ ΤΟΥ ΣΕΡΤΩΡΙΟΥ

Ο μονόφθαλμος Ρωμαίος στρατηγός Σερτώριος υπήρξε μια γοητευτική προσωπικότητα της ρωμαϊκής ιστορίας. Γύρω στο 80 π.Χ. οργάνωσε μεγάλο μέρος της Ιβηρικής χερσονήσου σε ανεξάρτητη επικράτειά του, όπου βρήκαν καταφύγιο πολλοί Ρωμαίοι, κυρίως αντίπαλοι του Σύλλα (βλ. την εισ. στο μάθ. XL). Κέρδισε τη συμπάθεια των ιθαγενών κατοίκων με τη γενναιότητα, τη μετριοπάθεια, τη δικαιοσύνη του και με την ικανότητά του να εκμεταλλεύεται τη δεισιδαιμονία τους, όπως δείχνει και η παρακάτω ιστορία με το ελάφι. Χάρη στις αναμφισβήτητες στρατιωτικές του ικανότητες και ακολουθώντας κυρίως την τακτική του ανταρτοπολέμου, κατόρθωσε να νικήσει επανειλημμένα τις ρωμαϊκές λεγεώνες που στάλθηκαν εναντίον του. Δολοφονήθηκε το 73 ή το 72 π.Χ από τον Περπέννα.

Cerva alba eximiae pulchritūdinis Sertōrio a Lusitāno quodam dono data erat. Sertōrius omnibus persuāsit cervam, instinctam numine Diānae, conloqui secum et docēre*, quae utilia factu essent*. Si quid durius ei videbātur, quod imperandum militibus esset, a cervā sese monitum esse* praedicābat. Ea cerva quodam die fūgit et perisse* credita est. Cum aliquis Sertōrio nuntiavisset cervam inventam esse*, Sertōrius eum iussit tacēre*; praeterea praecēpit ut eam postero die repente in eum locum emitteret*, in quo ipse cum amīcis futūrus esset*. Postridie eius diēi Sertōrius, admissis amīcis in cubiculum suum, dixit eis visum in somno sibi esse* cervam, quae perisset*, ad se reverti*. Cum cerva, emissa a servo, in cubiculum Sertōrii introrupisset, admiratio magna orta est.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

cerva -ae ελάφι[1]
albus -a -um άσπρος[2]
eximius -a -um εξαιρετικός
pulchritūdo -inis ομορφιά[3]
Lusitānus -i ο Λουζιτανός, κάτοικος της σημερινής Πορτογαλίας
dono (δοτ. του σκοπού) ως δώρο
persuadeo (+ δοτ. και απαρ.) πείθω ότι
instinguo, -stinxi, -stinctum, -stinguĕre, 3 παρορμώ· κατευθύνω[4]
conloquor, -locūtus sum, -loqui, 3 συζητώ, μιλάω
secum = cum se doceo (+ πλαγ. ερώτ.) υποδεικνύω
utilis -is -e χρήσιμος[5]
factu βλ. το μάθ. XXXIV
durus -a -um σκληρός[6]· **durius** βλ. το μάθ. XXVII
vidētur (+ δοτ. προσ. και απαρ.) (μου) φαίνεται ότι· **si quid... videbātur** εvv. **esse**
pereo, -ii, -itum, -īre, 4 (**per + eo**) χάνομαι, πεθαίνω
invenio, -vēni, -ventum, -venīre, 4 βρίσκω
praeterea (επίρρ.) επιπλέον
praecipio, -cēpi, -ceptum, -cipĕre, 3* (**prae + capio**) καθοδηγώ[7]
emitto, -mīsi -missum, -mittĕre, 3 (**e + mitto**) αφήνω ελεύθερο
postridie eius diēi = postero die
admitto, -mīsi, -missum, -mittĕre, 3 (**ad + mitto**) αφήνω κάποιον να περάσει, δέχομαι
introrumpo, -rūpi, -ruptum, -rumpĕre, 3 (**intra + rumpo**) εισβάλλω
admiratio -ōnis (θ.) θαυμασμός, κατάπληξη[8]

orior, ortus sum, orīri, 4 ανατέλλω· γεννιέμαι, εμφανίζομαι[9]

Ετυμολογικά: 1. κέρ-ατο 2. > άλμπουμ 3. < pulcher 4. κυρ. «κεντρίζω»· αρχ. στίζω· πρβ. ένστικτο < instictus 5. > utilitas· utor 6. πρβ. ντούρος << ιτ. 7. > praeceptor 8. < admīror 9. ὄρ-νυμι.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ο πλάγιος λόγος (oratio obliqua)

1. Πλάγιο λόγο έχουμε όταν τα λόγια κάποιου δεν τα ακούμε ή τα πληροφορούμαστε όπως ακριβώς τα είπε, αλλά μας ανακοινώνονται εξαρτημένα από ένα ρήμα λεκτικό, δοξαστικό ή ερωτηματικό (dico, sentio, rogo κτλ.) και τροποποιημένα (ως προς τις εγκλίσεις, τους χρόνους, τις αντωνυμίες και ορισμένα επιρρήματα).

2. Ένας γενικός κανόνας που αφορά τις εγκλίσεις είναι ότι στον πλάγιο λόγο υπάρχει πάντα ή υποτακτική ή απαρέμφατο. (Στα αρχαία ελληνικά έχουμε οριστική, υποτακτική, ευκτική ή απαρέμφατο.). Συγκεκριμένα: (α) οι ανεξάρτητες προτάσεις που περιέχουν κρίση μετατρέπονται σε απαρεμφατικές· σε σχέση με το ρήμα της εξάρτησης το απαρέμφατο του ενεστώτα εκφράζει το σύγχρονο, του παρακειμένου το προτερόχρονο και του μέλλοντα το υστερόχρονο (βλ. και τα μαθ. VII και XVIII). Π.χ.

Ευθύς λόγος	Πλάγιος λόγος
Hostes discēdunt	Dicit (dixit) hostes discedere
Hostes discessērunt	Dicit (dixit) hostes discessisse

Hostes discēdent Dicit (dixit) hostes discessūros esse

(β) **Οι ανεξάρτητες προτάσεις** που εκφράζουν **επιθυμία** μετατρέπονται σε δευτερεύουσες **βουλητικές** προτάσεις που εισάγονται με το ut (αρν. nē) και εκφέρονται με υποτακτική. (Ανάλογα με το ρήμα της εξάρτησης μπορούν να μετατραπούν και σε απαρεμφατικές· βλ. το μάθ. XLV)

Ευθύς λόγος	Πλάγιος λόγος
Veni! (έλα!)	peto a te ut venias (petēbam... ut venīres)
Noli timēre!	Peto a te nē timeas (petēbam... nē timēres)

(γ) Οι **ευθείες ερωτήσεις** γίνονται **πλάγιες** (βλ. τα μάθ. XLIII, XLIV)

Ubi est Antōnius? Rogat ubi sit Antōnius (Rogabāt ubi esset...)

3.Οι προτάσεις που στον ευθύ λόγο είναι **εξαρτημένες** διατηρούν στον πλάγιο λόγο το απαρέμφατο ή την υποτακτική, αλλά μετατρέπουν την **οριστική** σε **υποτακτική**. (Σημ. Η οριστική διατηρείται σε σπάνιες περιπτώσεις, όταν θεωρείται ότι η πρόταση λ ε ι τ ο υ ρ γ ε ί α ν ε ξ ά ρ τ η τ α α π ό τ ο ν π λ ά γ ι ο λ ό γ ο· βλ. π.χ. το κείμενο του μαθ. XLII, στ. 8: quo intendit). Παραδείγματα:

Ευθύς λόγος	Πλάγιος λόγος
Nescio quid faciam:	dicit se nescīre quid faciat
credo, quia verum est	dicit se credere quia verum sit.

4 Οι χρόνοι στον πλάγιο λόγο συμμορφώνονται προς τους κανόνες της ακολουθίας των χρόνων, που μας είναι ήδη γνωστοί (βλ. το μάθ. XXIII).

5. Οι προσωπικές και κτητικές αντωνυμίες μετατρέπονται ως εξής: του α' προσώπου (ego, meus) γίνονται se, suus (ή ipse, ipsīus, όταν υπάρχει αντίθεση ή κίνδυνος σύγχυσης)· του β' προσώπου (tu, tuus) γίνονται ille, illīus· το hic ή iste γίνεται επίσης ille (ή is). Ακόμη, για λόγους ευνόητους, αλλάζουν και ορισμένα επιρρήματα: τα nunc, hodie (σήμερα), cras (αύριο) γίνονται tunc, illo die, postero die· το hic γίνεται ibi κτλ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. **Να αναγνωριστεί ο πλάγιος λόγος στις παρακάτω προτάσεις του κειμένου (εξάρτηση, εισαγωγή, έγκλιση, ακολουθία)**

α....cervam, instinctam numine Diānae, conloqui secum et docēre, quae utilia factu essent.
β....a cervā sese monitum esse..
γ....cervam inventam esse
δ....tacēre.
ε.ut eam postero die repente in eum locum emitteret, in quo ipse cum amīcis futūrus esset.
ζ....visum esse sibi in somno cervam, quae perisset, ad se reverti

II. **Ο πλάγιος λόγος στις παραπάνω προτάσεις να μετατραπεί σε ευθύ, όπως στην περίπτωση (α): Cerva, instincta numine Diānae, conloquitur mecum et docet, quae utilia factu sunt.**

III. Να αναγνωριστούν συντακτικά οι παρακάτω λέξεις και φράσεις: eximiae pulchritudinis, omnibus, numine, factu, imperandum esset, admissis amīcis.

Κακεντρέχεια!

Cicero querenti quod uxor sua ex fico se suspendisset: «Rogo (ut) *des* mihi surculum ex illā arbore, ut inseram».

(Κοϊντιλιανός 6, 3, 88)

Ο Κικέρωνας είπε σε κάποιον που κλαψούριζε γιατί η γυναίκα του είχε κρεμαστεί από μια συκιά. «Δώσ' μου σε παρακαλώ, ένα κλαδί απ' το δέντρο αυτό, για να το φυτέψω!»

ΜΑΘΗΜΑ XLIX LECTIO UNDEQUINQUAGESIMA

Η ΠΟΡΚΙΑ ΚΑΙ Ο ΒΡΟΥΤΟΣ

Οι Ρωμαίες γυναίκες της αριστοκρατίας είχαν ενεργή ανάμιξη στην πολιτική. Στα χρόνια της δημοκρατίας οι γάμοι τους ρύθμιζαν τις συμμαχίες ανάμεσα στις διάφορες οικογένειες και διαμόρφωναν την πολιτική σκηνή. Οι γυναίκες αυτές στέκονταν ισότιμα δίπλα στους άντρες τους. Μια τέτοια περίπτωση είναι η Πορκία. Υπήρξε κόρη ενός φανατικού αντιπάλου του Ιουλίου Καίσαρα, του Κάτωνα του νεότερου, που αργότερα στην αυτοκρατορική περίοδο η «αντιπολίτευση» τον πρόβαλε ως σύμβολο της αντίθεσής προς το καθεστώς. Το 45 π.Χ. παντρεύτηκε το Μάρκο Βρούτο, τον μετέπειτα τυραννοκτόνο (βλ. και την εισ. στο μάθ. XLV). Συμμεριζόταν τις πολιτικές αντιλήψεις του πατέρα της και του άντρα της και ήταν ενήμερη για τη συνωμοσία εναντίον του Ιουλίου Καίσαρα, όπως φαίνεται και από το κείμενο που ακολουθεί. Λίγο πριν από το θάνατο του Βρούτου - ή, σύμφωνα με άλλες πηγές, μόλις πληροφορήθηκε το θάνατό του- αυτοκτόνησε.

Porcia, Bruti uxor, cum viri sui consilium de interficiendo* Caesare cognovisset, cultellum tonsorium quasi unguium resecandōrum* causā poposcit eōque velut forte elapso se vulnerāvit. Clamōre deinde ancillārum in cubiculum vocātus Brutus ad eam obiurgandam* vēnit quod tonsōris praeripuisset officium. Cui secrēto Porcia «non est hoc» inquit «temerarium factum meum, sed certissimum indicium amōris mei erga te tale consilium molientem: experīri enim volui, quam aequo animo me ferro essem interemptūra, si tibi consilium non ex sententiā cessisset».

Αργυρός δηνάριος με τη μορφή του Βρούτου και τα εγχειρίδια των συνωμοτών
(μετά το 44 π.Χ.).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

consilium -ii (i) σχέδιο
cultellus -i μαχαιράκι· ξυράφι[1]
tonsor -ōris (αρσ.) κουρέας (εδώ «μανικιουρίστας»)
tonsōrius -a -um του μανικιουρίστα
unguis -is (αρσ.) νύχι[2]
reseco; -secui, -sectum, -secāre, 1 (re + seco)· κόβω[3]
quasi... causā δήθεν για να κόψει τα νύχια της
posco, poposci, poscĕre, 3 ζητώ
eo = cultello (αφ. του οργάνου)
velut forte δήθεν κατά τύχη
elābor, -lapsus sum, -lābi, αποθ. 3 (ξε)- γλυστρώ[4]
vulnero, 1 πληγώνω[5]
clamor -ōris (αρσ.) κραυγή[6]
voco 1 καλώ[7]

obiurgo, 1 μαλώνω
praeripio, -ripui, -reptum, -ripĕre, 3* **(prae + rapio)** αρπάζω, κλέβω
officium -ii(i) καθήκον· δουλειά, τέχνη
cui = ei = Bruto (δοτ. του έμμ. αντικ.)
secrēto (επίρρ.) κρυφά(8)
temerārius -a um ασυλλόγιστος
factum -i πράξη(9)
certus -a um βέβαιος
indicium -ii(i) απόδειξη, τεκμήριο
amor -ōris (αρσ.) αγάπη
erga (προθ. + αιτ.) προς
molior, molītus sum, molīri, 4 μηχανεύομαι, σχεδιάζω
experior, -pertus sum, -perīri, αποθ. 4 δοκιμάζω(10)
quam... interemptūra πλάγια ερωτημ. πρόταση
quam aequo animo με πόση αταραξία (ηρεμία)
ferrum -i σίδερο, σιδερένιο εργαλείο (όπλο)
ex sententiā κατ' ευχήν
consilium ex sententiā cedit το σχέδιο πάει κατ' ευχήν
si ... cessisset, interemptūra essem: εξαρτημένος υποθ. λόγος

Ετυμολογικά: 1. υποκορ. του cul-ter· σκάλ-λ, σκαλίζω 2. ὄνυξ 3. πρβ. σέγα << ιτ. 4. di-lābor 5. < vulnus 6. < clamo 7. < vox· πρβ. con-voco 8. secrēte 9. < facio 10. perī-tus, peri-culum, πείρα.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Μετά από ρήματα που δηλώνουν **κίνηση** (eo, venio, mitto κτλ.) **ο προσδιορισμός του σκοπού** μπορεί να εκφραστεί με τους παρακάτω τρόπους (βλ. τα μαθ. XXXII, XXXIV, XXXVI, XLII).

1. Legātum misērunt, ut nuntiāret (τελ. πρότ.)· πρβ. ἔπεμψαν κήρυκα ἵνα ἀπαγγείλειε.

2. Legātum misērunt, qui nuntiāret (αναφ. τελ. πρότ.)· πρβ. ἔπεμψαν κήρυκα ὅστις (ὅς) ἀπαγγελεῖ.

3. Legātum misērunt nuntiātum (σουπ. σε -um)· πρβ. ἔπεμψαν κήρυκα ἀπαγγελοῦντα.

4. Legātum misērunt nuntiandi causā (causā ή gratiā + γεν. του γερουνδίου)· πρβ. ἔπεμψαν κήρυκα ὑπὲρ (ἕνεκα) τοῦ ἀπαγγεῖλαι.

5. Legātum misērunt ad nuntiandum (ad + αιτ. του γερουνδίου).

Το ρήμα nuntio (αναγγέλλω) παίρνει αντικείμενο σε αιτιατική· έτσι μπορούμε να προσθέσουμε το αντικείμενο victoriam (τη νίκη) στο τέλος των παραπάνω παραδειγμάτων: έστειλαν πρεσβευτή για να αναγγείλει τη νίκη (τους). Αυτό δε συνεπάγεται καμιά συντακτική μεταβολή για τους τρόπους εκφοράς 1, 2 και 3. Αντίθετα, στα παραδείγματα 4 και 5, όπου υπάρχει **εμπρόθετος τύπος του γερουνδίου** με αντικείμενο σε **αιτιατική** (victoriam) πρέπει να γίνει **μετατροπή της ενεργητικής σύνταξης** (= γερούνδιου· βλ. το μάθ. XXXII) **σε παθητική** (= γερουνδιακό· βλ. το μάθ. XXXIII). Η μετατροπή αυτή ονομάζεται **γερουνδιακή έλξη**. Πρακτικά η μετατροπή γίνεται ως εξής: (α) το αντικείμενο του γερουνδίου παίρνει την **πτώση του γερουνδίου**· (β) το γερούνδιο (nuntiandi, nuntiandum) μετατρέπεται σε **γερουνδιακό** (nuntiandus -a -um) που συμμορφώνεται προς τον **αριθμό και το γένος του ουσιαστικού.**

Έτσι στην τελική μορφή θα έχουμε: legātum misērunt victoriae nuntiandae causā (περίπτωση 4)·

legātum misērunt ad victoriam nuntiandam (περίπτωση 5).

Για τη διαδικασία της μετατροπής πρέπει να έχουμε υπόψη μας τα εξής: (α) το αντικείμενο του γερουνδίου (ενεργ. σύνταξη) μετατρέπεται σε υποκείμενο του γερουνδιακού (παθ. σύνταξη) (β) το γερουνδιακό ως επίθετο πρέπει να συμφωνεί με το ουσιαστικό (το υποκείμενό του) στο γένος, στον αριθμό και στην πτώση (γ) το γένος και ο αριθμός του ουσιαστικού δεν μπορούν να μεταβληθούν (δ) η πτώση του ουσιαστικού καθορίζεται πάντοτε από τη σύνταξη (που στην περίπτωσή μας είναι η σύνταξη των προθέσεων με συγκεκριμένες πτώσεις).

Σημ. Στη μετάφραση διατηρούμε την ενεργητική σύνταξη σαν να μην υπήρχε η έλξη· μεταφράζουμε δηλ. «για να αναγγείλει τη νίκη».

Η γερουνδιακή έλξη είναι υποχρεωτική (α) όταν πρόκειται να χρησιμοποιήσουμε εμπρόθετο τύπο του γερουνδίου (causā, gratiā με γεν.· ad, in με αιτ.· de, ex, in και ab με αφ.) με αντικείμενο σε πτώση αιτιατική (β) όταν η σύνταξη επιβάλλει να χρησιμοποιήσουμε τη δοτική του γερουνδίου (συνήθως με επίθετα που σημαίνουν «κατάλληλος») με αντικείμενο στην αιτιατική. Άλλα παραδείγματα:
campus proelio committendo aptus (όχι: proelium committendo) πεδιάδα κατάλληλη για τη σύναψη μάχης.
scripsit lībrum de corpore curando (όχι: de curando corpus) έγραψε βιβλίο για τη θεραπεία του σώματος.

Στις περιπτώσεις που θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε απρόθετη γενική ή αφαιρετική γερουνδίου η γερουνδιακή έλξη δεν είναι υποχρεωτική - αν και η κλασική λατι-

νική την προτιμούσε. Την αποφεύγουμε όταν το αντικείμενο του γερουνδίου είναι το ουδέτερο αντωνυμίας ή επιθέτου. Παραδείγματα:

ars gerendi rem publicam (ή ars gerendae rei publicae) η τέχνη της διακυβέρνησης της πολιτείας
oratiōnis elegantia augētur legendo oratōres (ή legendis oratoribus) η χάρη του λόγου αυξάνεται (καλλιεργείται) με τη μελέτη των ρητόρων.
in narrando aliquid breves esse debēmus όταν αφηγούμαστε κάτι πρέπει να είμαστε σύντομοι.

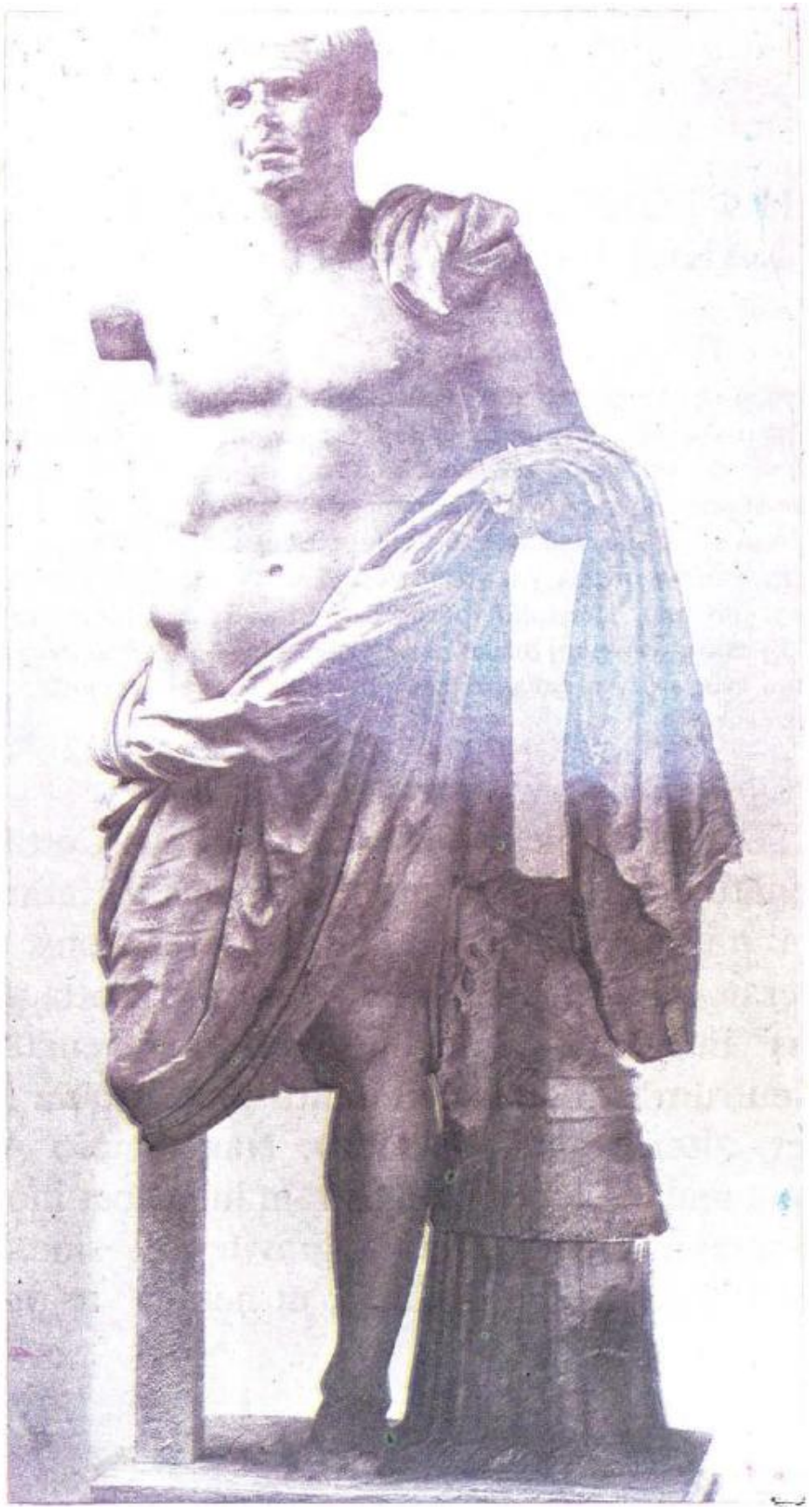
ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να εντοπιστούν οι περιπτώσεις της γερουνδιακής έλξης που υπάρχουν στο κείμενο. Να διευκρινιστεί αν η έλξη είναι υποχρεωτική ή όχι.
II. Στα παρακάτω παραδείγματα να προστεθεί στο γερούνδιο το αντικείμενο που βρίσκεται μέσα σε παρένθεση και να γίνει η γερουνδιακή έλξη· να διευκρινιστεί αν η έλξη είναι υποχρεωτική ή όχι:
Rōmam vēnimus ad videndum (Paulam)
Iuvenes cupidi erant videndi (puellas)
Rōmae adfuimus ad parandum (magnas divitias)
Vēnit (lībros) legendi causā
Discimus legendo (lībros)
Hoc genus (είδος) armōrum aptum est tegendo (corpora) (tego καλύπτω)
III. Να μεταφραστεί στα λατινικά η πρόταση «ήλθαν πρέσβεις, για να ζητήσουν (peto) ειρήνη (pax)» με τους πέντε διαφορετικούς τρόπους που υποδεικνύουμε στις παρατηρήσεις.

Η ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ Η ΑΠΛΗΣΤΙΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΚΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Η κατάχρηση εξουσίας από τους κυβερνήτες των ρωμαϊκών επαρχιών δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο. Οι πιο συνηθισμένες περιπτώσεις αφορούσαν τον παράνομο πλουτισμό σε βάρος των κατοίκων της επαρχίας. Στο κείμενο που ακολουθεί αναφέρεται μια έντονη συζήτηση στη Σύγκλητο το 144 π.Χ. γύρω από το ποιος από τους δύο υπάτους, ο Σέρβιος Σουλπίκιος Γάλβας ή ο Αυρήλιος Κόττας, έπρεπε να σταλεί για να καταστείλει την εξέγερση του Βιριάθου στην Ιβηρική χερσόνησο. Παρεμβαίνοντας ο Σκιπίωνας ο Αιμιλιανός (βλ. το μάθ. XXII, εισ.) πρότεινε να μη σταλεί κανείς από τους δύο, με το σκεπτικό ότι η αδυναμία του ενός ήταν η φτώχεια του και του άλλου η απληστία. Η πρότασή του έγινε δεκτή.

Cum Servius Sulpicius Galba et Aurēlius Cotta consules in senātu contenderent uter* adversus Viriāthum in Hispaniam mitterētur, magna inter patres conscriptos dissensio erat, aliis* pro Galbā et aliis* pro Cottā dicentibus; solus* P. Scipio Aemiliānus cum toto* senātu dissensit: «Neutrum*» inquit «mihi mitti placet, quia alter* nihil habet, alteri* nihil est satis». Nam Scipio Aemiliānus aeque malam imperii magistram iudicābat inopiam atque avaritiam. Quā sententiā graviter et sine ullā* malevolentiā dictā Scipio obtinuit, ut neuter* in provinciam mitterētur.

Άγαλμα Ρωμαίου στρατηγού (από το Τίβολι· 1ος αι. π.Χ.).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

contendo, -tendi, -ten- turn, -tendĕre, 3 (**cum + tendo**) φιλονικώ, αντιδικώ
uter -tra -trum (αντων. επίθ.) ποιος από τους δύο; (= πότερος;)
Viriāthus -i ο Βιρίαθος (Λουζιτανός βοσκός, αρχηγός επανάστασης εναντίον της ρωμ. κυριαρχίας το 147 π.Χ.)
patres conscripti οι Συγκλητικοί
dissensio -ōnis (θ.) διαφωνία [1]
dico pro aliquo μιλάω υπέρ, υποστηρίζω κάποιον
dissentio, -sensi, -sensum, -sentīre, 4 (**dis + sentio**)διαφωνώ
placet (απρόσ. + δοτ. προσ. και απαρ.) κρίνω
alter -era -erum ο ένας από δύο πρόσωπα (= ἕτερος)·
alter... habet ο ένας δεν έχει τίποτα (δεν έχει περιουσία), για τον άλλο τίποτα δεν είναι αρκετό (είναι άπληστος)
aeque (επίρρ.) εξίσου, το ίδιο[2]
malus -a -um κακός
magistra -ae δασκάλα· σύμβουλος[3]
inopia ένδεια, φτώχεια
avaritia -ae απληστία·
aeque... avaritiam ο Σκιπίωνας θεωρούσε το ίδιο κακούς συμβούλους της εξουσίας (στην άσκηση της εξουσίας) και τη φτώχεια και την απληστία
graviter (επίρρ.) με σοβαρότητα, με κύρος[4]
malevolentia -ae κακοβουλία[5]
ullus -a -um (αντ. επίθ.) κανένας
obtineo, -tinui, -ten- turn, -tinēre, 2(**ob + teneo**· + ουσ. συμπερ. πρόταση) πετυχαίνω
provincia -ae επαρχία

Ετυμολογικά: 1. < dis-sentio 2. < aequus 3. < magister 4. < gravis 5. < maie-volo· πρβ. bene-volentia.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τα αντωνυμικά επίθετα έχουν τη μορφή δευτερόκλιτων επιθέτων και κλίνονται όπως τα δευτερόκλιτα επίθετα, με τη διαφορά ότι σχηματίζουν τη γεν. του εν. σε -īus και τη δοτ. σε -i (όπως δηλ. οι αντωνυμίες). Τα αντωνυμικά επίθετα είναι τα εξής:
unus, ullus, nullus,
solus, totus, alius
uter, alter, neuter.

Το αντωνυμ. επίθετο ullus -a -um (κάποιος, κανείς) χρησιμοποιείται σε αρνητικές προτάσεις ή εκφράσεις επιθετικά. Μαζί με την άρνηση ισοδυναμεί προς το αντωνυμ. επίθετο nullus· π.χ. sine ullā malevolentiā = nullā malevolentiā. Σε αρνητικές προτάσεις η αντίστοιχη προς την ullus αντωνυμία με χρήση ουσιαστικού είναι η quisquam, quicquam. Μαζί με την άρνηση ισοδυναμεί προς το nemo ή το nihil· π.χ. nec quisquam aderat = nemo aderat. Nec quicquam viderat = nihil viderat.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. **Να αναγνωριστούν όλοι οι τύποι των αντωνυμικών επιθέτων που υπάρχουν στο κείμενο. Να κλιθούν στο γένος και στον αριθμό που βρίσκονται.**
II. **Να αντικατασταθεί το αντωνυμ. επίθετο ullus (μαζί με την άρνηση) από το nullus σύμφωνα με το παράδειγμα που υπάρχει στις παρατηρήσεις.**

Neque ullus servus venerat.
Neque ulla civitas melior est.
Neque ullus amīcus ei erat.
Neque ullis locis hostes aderant.

III. **Να αναγνωριστούν (εξάρτηση, εισαγωγή, εκφορά, ακολουθία) οι παρακάτω προτάσεις uter... mitterētur; quia... habet; ut... mitterētur**

IV. **Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:**
Ούτε ο ένας ούτε ο άλλος είναι φίλος μου·
Πολεμούν (pugno) χωρίς καμιάν ελπίδα (spes).

Όταν τα αποφάγια ξανασερβίρονται!

Gabba de piscibus, qui cum pridie ex parte adēsi et versāti postero die positi essent, dixit: «Festinēmus, alii subcēnant»

(Κοϊντιλιανός 6,3,90)

Όταν σέρβιραν στο Γάββα ψάρια μισοφαγωμένα από την προηγούμενη μέρα, που τα 'χαν γυρίσει απ' την άλλη πλευρά, αυτός παρατήρησε: «Ας βιαστούμε, περιμένουν κι άλλοι να δειπνήσουν!»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΑΘΗΜΑ XXXV 5
ΜΑΘΗΜΑ XXXVI 11
ΜΑΘΗΜΑ XXXVII 17
ΜΑΘΗΜΑ XXXVIII 22
ΜΑΘΗΜΑ XXXIX 29
ΜΑΘΗΜΑ XL 35
ΜΑΘΗΜΑ XLI 41
ΜΑΘΗΜΑ XLII 48
ΜΑΘΗΜΑ XLIII 55
ΜΑΘΗΜΑ XLIV 62
ΜΑΘΗΜΑ XLV 67
ΜΑΘΗΜΑ XLVI 73
ΜΑΘΗΜΑ XLVII 79
ΜΑΘΗΜΑ XLVIII 87
ΜΑΘΗΜΑ XLIX 93
ΜΑΘΗΜΑ L 99

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.